

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Český exil: tvorba Jaroslava Vejdvody

Tomáš Kašpar

Bakalářská práce
2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tomáš KAŠPAR**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**

Název tématu: **Český exil: tvorba Jaroslava Vejevody**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Úvod
Osobnost Jaroslava Vejevody
Vejevodův emigrant
Povídky
Scénáře
Návrat k exilové problematice
Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Čulík, J.: Knihy za ohradou

Jungmann, M.: Cesty rozcestí

Kostková, H.: Hledání ztracené generace

Machala, L.: Literární bludiště

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Vladimír Novotný, Ph.D.
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

L.S.

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 0200

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 1. 3. 2010

Tomáš Kašpar

Poděkování

Chtěl bych poděkovat doc. PhDr. Vladimíru Novotnému, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a všem mým blízkým za vydatnou podporu.

Souhrn

Práce s názvem Český exil: tvorba Jaroslava Vejvody se zabývá především pěti knihami, které autor vydal po emigraci v roce 1968 v zahraničí. Text je uveden nejprve krátkým pohledem do Vejvodova života. Jádro celé práce tvoří podrobná analýza tří povídkových sbírek a dvou románů, které vyšly v torontském nakladatelství '68 Publishers. Zde je kladen důraz na důkladném pojmenování a interpretaci témat, o kterých autor pojednával. Práce sleduje zejména vývoj postav emigrantů. Důležitou složkou je zařazení vybraných ukázek, které doplňují předchozí myšlenky. V následujících částech se práce věnuje rozebráním dalších prvků autorova stylu, komparací s jinými tématicky blízkými autory a zařazením osobnosti Jaroslava Vejvody do literatury exilové.

Klíčová slova

Jaroslav Vejvoda, exilová literatura, postava emigranta, cizina

Abstract

My work entitled “The Czech Exile: Jaroslav Vejvoda’s Writings“ deals above all with five books that the author published abroad after the emigration in 1968. At first the text is introduced by short perspective to the Vejvoda’s life. The core of the whole work creates the detailed analysis of three story collections and two novels which were issued in the Toronto publishing house ’68 Publishers. The careful denomination and interpretation of the themes the author dealt with are emphasized there. The work particularly follows the development of the emigrant characters. The important part is the placing of the selected exemplifications that supplement previous ideas. In the following parts the work is dedicated to the disassembling of the additional elements of the author’s style, then to the comparing with the other thematically close authors and to the including of the Jaroslav Vejvoda’s personality in the exiled literature.

Keywords

Jaroslav Vejvoda, exile literature, character of emigrant, foreign country

OBSAH

Úvod	1
1. Osobnost Jaroslava Vejvody	4
1.1 Tvorba předexilová.....	5
1.2 Tvorba exilová.....	6
2. Vejvodova exilová díla	7
2.1 Plující andělé, letící ryby.....	8
2.2 Osel aneb splynutí.....	14
2.3 Ptáci.....	19
2.4 Zelené víno.....	26
2.5 Provdaná nevěsta.....	32
3. Vybrané prvky Vejvodovy literatury	38
3.1 Pohled dítěte.....	39
3.2 Humoristické prvky.....	42
3.3 Erotika.....	44
4. Vejvoda v literárním kontextu	46
Závěr	49
Bibliografie	51
Resumé	54

ÚVOD

Tato práce se zabývá tvorbou spisovatele Jaroslava Vejvody. Konkrétně pak pojednává o dílech vydaných v zahraničním exilu. Jádrem textu je založené především na podrobné analýze děl a vzájemné komparaci. Dává si za cíl vystihnout jedinečnost Vejvodovy tvorby a tu následně pojmenovat. Důraz je kladen především na obraz emigranta ve Vejvodových knihách. Sledované autorovy tituly byly vydány v rozmezí sedmnácti let (1974-1991). Jedná se o prózy a soubory kratších povídek seřazené chronologicky podle data vydání: *Plující andělé, letící ryby*; *Osel aneb splynutí*; *Ptáci*; *Zelené víno*, *Provdaná nevěsta*. Tato díla zůstávají dnešní široké čtenářské veřejnosti poněkud skryta. Domnívám se, že tento fakt je způsoben především stále se zvětšujícím odstupem času od dob emigrace. Dosavadní stav zpracování tohoto tématu je nevelký. Větší počet podrobnějších interpretací v odborné literatuře chybí. Samozřejmě existují práce, které se zabývají tématem exilové literatury jako celku.¹ V nich je však písemná zmínka o Jaroslavu Vejvodovi jen poněkud nerozsáhlá a v porovnání s ostatními spisovateli mu není věnován takový prostor. Nicméně i z těchto textů je v práci čerpáno jako z odborných pramenů. A to především z toho důvodu, že v práci nechybí zařazení Vejvodovy tvorby do kontextu exilové literatury. Jako zdroj posloužily také články a recenze publikované v devadesátých letech minulého století v periodikách *Tvar* a *Literární noviny*. Důvodů výběru tohoto tématu je několik. V první řadě osobní zájem o tematiku exilové literatury obecně. Na těchto titulech mě přitahovala především vysoká míra zobrazení emigrantských nelehkých osudů do vlastních textů. To je konkrétně pro Vejvodu znak typický a v práci je mu věnován prostor. Prvním osobním setkáním s Vejvodovou tvorbou byla autorova exilová prvotina *Plující andělé, letící ryby*. Na tu jsem byl upozorněn díky odkazu významné postavě české literatury v osobě Josefa Škvoreckého. Nejen proto, že vydavatelem knihy se stalo jeho torontské '68 Publishers.² Především pak Škvoreckého více než nadšené uvítání debutu *Plující*

¹Uvádím např.: ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1991. KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996.

² Nakladatelství založila v kanadském Torontě Zdeňka Salivarová společně s manželem Josefem Škvoreckým. Činnost '68 Publishers byla financována zprvu jen z výnosu prodeje, až v 80. letech začalo být nakladatelství podporováno především Radou Svobodného Československa, Nadací Charty 77 nebo Společností pro vědy a umění. Nakladatelství mělo asi 2000 stálých a 1000 příležitostných odběratelů. Jednoznačný záměr manželů Škvoreckých bylo vydávat současnou českou a slovenskou literaturu, kterou československé nakladatelství vydávat nemohou. A to z důvodu emigrace či nesloučení se s cenzurou. Ve vydávaných titulech převažovala próza a literatura faktu. Kmenovým autorem nakladatelství byl vedle

andělé, letící ryby, bylo pro mě důvodem zabývat se blíže tvorbou tohoto autora. Z těchto několika vět je znatelné Škvoreckého uznání naprosté umělecké zralosti.³ Výstižný jest především závěr Škvoreckého předmluvy:

*Už dost. Máte v ruce knihu, „od jejichž slasti“, jak říká Jiří Voskovec, „ vás zdržuju svým žvaněním“. Navíc žvaním sobecky spíše o sobě než o Jaroslavu Vejvodovi. Ale co vlastně dodat k těmhle zcela soběstačným povídkám? Asi stačilo jen opět: ECCE SCRITOR! neboli česky: Ejhle, PAN spisovatel!*⁴

Práce je členěna na několik tématických částí. V té úvodní je nastíněn život Jaroslava Vejvody, kde je probrána jeho tvorba z obecnějšího hlediska. Nejprve bude pojednávat o aktivitách před rokem 1968, poté se zaměří na období po opuštění Československa. Hlavní část této práce se věnuje podrobnější analýze Vejvodových tzv. emigrantských knih. Spíše než o nějaký faktografický soupis jsem v práci kladl důraz na obsahovou a psychologickou stránku. Zde nesmím zapomenout podotknout, že jako pracovní styl byl při psaní zvolen převážně osobní subjektivní pohled. Zdůvodněních je několik. Zejména je tato skutečnost reflexí již zmíněného rozsahu dosavadního zpracování v současné literatuře. V neposlední řadě je důvodem ale také samotná Vejvodova literatura. Je to literatura založená na hlubokém a osobitém základu, plná vlastních zkušeností. Proto se domnívám, že je lepší přiblížit téma spíše skrz vlastní interpretaci než pomocí nějakých obecných literárních teorií a vzorců. Snažil jsem se nezůstat tématicky jen čistě u kategorie literární. Exilová tvorba bývala totiž úzce spjata a ovlivněna množstvím dalších jevů a událostí. Především pak s událostmi historickými a politickými. Stěžejní částí při zpracování této bakalářské práce byl výběr a zařazení ukázek z Vejvodových textů, na kterých jsem názorně dokazoval tematiku jeho tvorby. Během analýzy jsem se snažil o rozdělení do tří základních skupin podle autorova

Škvoreckých i Kundera. Pro českou literaturu objevili v exilu řadu nových jmen jako Vejvoda, Harníček, Ulč či Pekárková. Zejména v prvních letech vydavatelské aktivity byla v tiráži knih uváděna fiktivní jména odpovědných redaktorů. Mezi nimi např. i Daniel Smiřický. Průměrné náklady prózy se pohybovaly mezi 1500 a 2000 výtisky. Nejúspěšnější publikace *Tankový prapor* vyšla v nákladu 9000 výtisků. Mezi tituly, které také vysoko přesahovaly průměrné náklady byly prózy Milan Kundery nebo i prvotiny Jaroslava Vejvody. Rok 1990 byl ohlášen jako poslední. Knihy však vyházely až do roku 1994. Od roku 1971 bylo nakladatelstvím 68 Publishers vydáno přesně 227 titulů. ZACH, Aleš. *Knihy a český exil 1949-1990*. 1. vyd. Praha: Torst, 1995. s. 133-150.

³ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996. s. 195.

⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. „O plujících andělech, letících rybách a jiných věcech.“ In: *Plující andělé, letící ryby*, 1990, s. 12.

vyvíjejícího se pohledu na osudy jedinců žijících v exilu. Právě tzv. Vejvodův emigrant je středovým bodem této práce. Především na jeho základě lze totiž definovat autorovu specifikaci v exilové literatuře. Původní plán byl zařadit do textu i část o dalších exilových aktivitách. Zejména mám na mysli Vejvodovy scénáře ke dvěma filmům, které byly natočeny ve Švýcarsku režisérem Bernardem Šafaříkem.⁵ Bohužel žádná s českých filmových distribucí, včetně Národního filmového archivu, nemá v současné době zakoupená práva na žádný z těchto filmů. Proto zde nebyla možnost je shlédnout a zařadit poté do této práce. Následuje komparace s vybranými tituly jiných autorů, které spojuje tématická a časová souvislost, a začlenění Vejvody do exilové literatury. V poslední části je poté zhodnocení a shrnutí závěrů práce.

⁵ Bernard Šafařík pobýval během emigrace stejně jako Vejvoda ve Švýcarsku. Zrodila se u něho myšlenka natočit film o českých uprchlících. V tomto momentě vzniká spolupráce s Jaroslavem Vejvodou. V letech 1983 a 1986 spolu natočili dva filmy pojednávající o soudobé emigraci: *Psí dostihy*, *Chladný ráj*.
VORÁČ, Jiří. *Český film v exilu – kapitoly z dějin po roce 1968*. 1. vyd. Brno: Host, 2004, s. 74-80.

1. OSOBNOST JAROSLAVA VEJVODY

Vlastním jménem Jaroslav Marek se narodil 13.9. 1940 v Praze. Byl dítětem novinářky a technického úředníka. V roce 1954 nastoupil na jedenáctiletou pražskou střední školu. O dva roky později se však stěhuje s rodinou do Tábora. Po maturitě začíná studovat právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Zde se zaměřuje primárně na problematiku exekutivy a dělbu moci. Vojenskou službu nastupuje na Mělnicku v Liptovském Hrádku. Na dráhu právníka se vydává nejprve v bytovém odboru Obvodního národního výboru v Praze, poté v kontrolní komisi Krajského národního výboru. Ve zlomovém roce 1968 pracuje na novém československém správním systému jako součást mezioborového týmu.⁶ Zde bych chtěl upozornit, jak pozoruhodný je Vejvodův odborný a zájmový rozsah. Při studiu jeho textů nabude čtenář představu spíše bohémského autorova charakteru, což bude tématem pozdějších kapitol, než racionálně uvažujícího právníka. Ještě v Československu mu bylo časopisecky uveřejněno několik povídkových textů. V roce 1965 pak nakladatelství Naše Vojsko udělilo Vejvodovy cenu za sbírku povídek *Vzdušné polibky posílati*. Ta však nikdy vydána nebyla. V září 1968 volí odchod do exilu, konkrétně do Švýcarska. Zde místo svého rodného příjmení využívá pseudonym Vejvoda. Ten si vybírá podle pražské pivnice U Vejvodů.⁷ Důvod nemožnosti psát pod vlastním jménem byl vynucený místními úřady. Ty totiž nedovolovaly emigrantům politickou a uměleckou tvorbu. Ve Švýcarsku se zpočátku živil v hotelu u Bodamského jezera jako pomocná síla v kuchyni. Další Vejvodova cesta vedla do Bernu, kde se pečlivě učil německy a poté nastoupil na univerzitu, kde se věnoval studiu kantonálního práva, státovědy a sociologii. Škola však z vlastní vůle nedokončil a v této době se již věnoval spíše literární dráze. V roce 1975 se přestěhovává do Curychu, kde většinu času působí na volné noze v oblasti literární a kulturní tvorby. V roce 1997 cestuje zpátky do Prahy. V České republice působí jako pedagog v Institutu základů vzdělanosti UK. Po návratu z emigrace vydal několik dalších knih a působil jako občasný publicista v *Tvaru*, *Reflexu* nebo *Lidových novinách*.⁸

⁶ MACHALA, Lubomír. *Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu*. 1. vyd. Olomouc: FF UP, 1990. s. 68.

⁷ PÍŠA, Vladimír: 1991. „Plující víno.“ *Tvar* č. 48. s. 14.

⁸ Seznam Vejvodových příspěvků příliš široký není. Jako příklad uvádím:

1.1 TVORBA PŘEDEXILOVÁ

Umělecky tvůrčí byl Vejvoda, tehdy ještě pod svým občanským jménem, již během svých studií. Kratší texty mu vycházely v týdeníku *Univerzita Karlova*, dále pak v *Mladé frontě*, měsíčníku *Plamen*⁹ a *Host do domu*. Do periodika *Plamen* přispíval také Josef Škvorecký. Ten se dokonce stal v roce 1968, těsně před jeho zrušením, předsedou redakční komise. Již v této době lze tedy sledovat spojitost mezi Škvoreckým a Vejvodou, která se stala základem pozdější spolupráce v emigraci. Po dostudování vysoké školy, v průběhu základní vojenské služby přispíval svými básnickými texty do týdeníku *Československý voják*.¹⁰ Vejvoda se věnoval i divadlu. Podílel se na dramatickém pásmu *Kočku v láhvi* ve spolupráci mj. s Petrem Pithartem nebo Václavem Hrabětem.

Podrobnější Vejvodovy výpovědi či vzpomínky na dobu útěku z vlasti chybí. Jediným zdrojem je v tomto případě rozhovor Karla Hvíždali¹¹ s Jaroslavem Vejvodou z roku 1980.¹² Ještě v srpnu roku 1968 podepsal smlouvu a připravoval se na práci v *Lidových novinách*. Ty však začaly vycházet až o dvacet let později. Vejvoda krátce vzpomíná, že stál tehdy před volbou, má-li ztratit půdu pod nohama nebo sám sebe.¹³ Bylo mu tehdy dvacet osm let.

VEJVODA, Jaroslav. 2001 „Utopíme ho v klozetu.“ *Časopis Reflex* 2001, č. 21. Dostupné na: <http://www.reflex.cz/Clanek5933.html> (1.3.2010).

⁹ Svaz Československých spisovatelů vydával tento měsíčník jako náhradu za zrušený *Květen* a *Nový život*. Seznam publikujících autorů byl široký. Postupem času zde dokonce byli tištěni autoři, kteří stáli programově mimo tzv. socialistickou literaturu nebo žili v zahraničí. viz. Slovník české literatury po roce 1945. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz>.

¹⁰ Tento kulturně umělecký čtrnáctideník nebyl určen jen pro vojáky, ale i pro širokou veřejnost. Čtenáři se v něm mohli seznámit s umělci již známými nebo teprve začínajícími nadějami. Pamětníky bývá tento časopis symbolem doby relativní svobody a dodnes o něj bývá mezi sběrateli velký zájem. Mezi další osobnosti, které do něj přispívali jmenuji např. Jiřího Šotolu, Pavla Kohouta či Václava Hraběho.

¹¹ Český exilový novinář, dramatik a spisovatel. Po emigraci pracuje v Německu pro *Radio Svobodná Evropa (RFE)*.

¹² HVÍŽDALA, Karel. *České rozhovory ve světě*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992.

¹³ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996. s. 195.

1.2 TVORBA EXILOVÁ

Vejvoda spolupracoval prakticky již od počátku emigrace s *Radiem Svobodná Evropa*. Od roku 1970 pro něj zpracovával témata převážně kulturně-historická. Dále pak fejetony a recenze. Podílel se také na cestovním seriálu *Žíznivý poutník*. Vejvoda o sobě dával vědět i v okruhu zahraniční žurnalistiky a publicistiky. Přispíval do mnohých zahraničních exilových periodik, jakými byly např. *Text* (Mnichov), *Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku* (Winterthur), *Obrys*¹⁴ (Mnichov), *Proměny*¹⁵ (New York), *Svědectví*¹⁶ (Paříž), *Čtení na léto* (Řím) a *Západ* (Ontario). Vejvoda, který v této době již byl alespoň zčásti začleněn do švýcarské společnosti, publikoval i své německy psané publicistické a beletristické texty v místních listech. Byly jimi např. *Berner Tagblatt* (Bern), *Basket Nachrichten* (Basilej), *Neue Zürcher Zeitung* (Curych).¹⁷

¹⁴ Tento čtvrtletník byl vydáván Danielem Strozem v posledních devíti letech komunistické československé totality. Razil teorii, že nezáleží, kde česká literatura vzniká. Důležitý je její duchovní původ. Vydávány byly také příspěvky z domácího samizdatu, ale i články z oficiálního tisku. Zajímavostí byly také přetisky obrázkových příběhů Rychlých šípů od Jaroslava Foglara. Slovník české literatury po roce 1945. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz>.

¹⁵ Byly reprezentativním listem Společnosti pro vědu a umění. První číslo vyšlo po dlouhých přípravách v lednu 1964. Redaktorem se stal Ladislav Radimský. *Proměny* se snažily naplňovat celé oborové spektrum, které čeští vědci v zahraniční pokrývali. PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let – Kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. 1. vyd. Brno: Host, 2008, s. 280.

¹⁶ Zakladatelem a strůjcem tohoto čtvrtletníku vydávaného v letech 1956-1992 byl Pavel Tigríd. Toto periodikum bylo zaměřené více politicky než ostatní, do kterých Vejvoda přispíval. Záměr vydavatelů byl potlačit a postupně liberalizovat komunistický režim. To byl i důvod toho, že část výtisků směřovala do Československa. Důraz byl kladen na polemické texty o politickém vývoji ve střední a východní Evropě. Autorů takovýchto textů byla celá řada. Jmenuji např. Václava Černého, Jana Patočku či Václava Havla. Znamé bylo *Svědectví* i pro své dotvářející žánry, jakými byly rozhovory nebo ankety ze známými osobnostmi (Landovský, Kolář, Škvorecký). PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let – Kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. 1. vyd. Brno: Host, 2008, s. 256. FORMANOVÁ, Lucie et al. *Exilová periodika*. 1. vyd. Praha: Ježek, 1999, s. 136.

¹⁷ Přehledově viz. JANOUŠEK, Pavel et al. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. 1. vyd. Praha: Brána, 1998, s. 614.

2. VEJVODOVA EXILOVÁ DÍLA

Jaroslav Vejvoda se cíleně věnoval tématu emigrace v pěti knihách. Společným námětem těchto próz je konflikt mezi idealismem a konformismem.¹⁸ Tím má autor na mysli především bezohlednou a naprosto cílenou snahu začlenit se co nejdříve a co nejpevněji do nové společnosti. A to vše s naprostým zapomněním na veškeré ideály, kvůli kterým opouštěli svůj domov. Autor se v povídkách sám sebe vnitřně ptá, proč tito lidé vůbec emigrovali. Tento fakt kritizuje bez rozdílu, jak ve společnosti v Československu, tak i v západních zemích.. Další překážkou pro hrdiny jsou místy zdánlivě až nepřekonatelné bariéry západní společnosti, která se tupě vyhýbá pomoci emigrantům. Charakteristickým znakem je také Vejvodovo nazírání postav jejich vlastníma očima.¹⁹ Cílem této kapitoly je jednak v rozpoznání těchto zmíněných, ale i dalších společných znaků, které díla spojují, tak i naopak prvků odlišnosti. Při práci jsem se soustředil na co možná nejpřesnější analýzu textů podloženou vypovídajícími ukázkami. Jako pomocné zdroje posloužily krátké práce a publikované články na toto téma. Primárním „zdrojem“ však zůstávají především mé pocity a interpretace z četby.

¹⁸ ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1.vyd. Praha: Trizonia, 1991, s. 153.

¹⁹ PISTORIUS, Vladimír. *Stárnoucí literatura*. 1. vyd. Praha: SPN, 1991, s 77.

2.1 PLUJÍCÍ ANDĚLÉ, LETÍCÍ RYBY

Kniha šestnácti povídek vydaná v roce 1974 se zabývá tématem osudů emigrantů po roce 1968, které se odehrávají v prvních několika měsících po útěku z rodné vlasti. Za toto dílo byla Vejvodovy udělena roku 1974 Cena Egona Hostovského.²⁰ Povídky jsou situovány především do Švýcarska. Jsou zde zachyceny aspekty citových problémů, které člověk zakouší při snaze adaptovat se do společnosti. V několika povídkách je nastíněno ono lehké odmítání švýcarských obyvatel, většinou jde však spíše o cílené uvědomění si, že jsem stále pouze cizincem.²¹ V této Vejvodově exilové prvotině nejde ale tolik o konflikt mezi emigranty a jejich novým prostředím. Autor zde sleduje především existenci dvojího češství. Lidé si buď chtějí zachovat své ideály, které je vedly k emigraci, svou identitu a hrdost, nebo sledují naopak jen blahobyt a materiální hodnoty, které by jim bohatá země měla přinést. Tento druh lidí se naopak touží v sobě zabít vše, co si odnesli ze své vlasti a s úsměvnou trapností se snaží podobat a vyrovnat se místním lidem. Tímto problémem se také podrobněji zabývala Helena Kosková. Do své studie připojila i přepis Jaroslava Vejvody vyjadřujícího se přímo k této tématice:

„Můj „živočichopis“ emigrace dělí Čechy v cizině zhruba na dva typy – je tu kategorie „ryb“, která okamžitě po odchodu vyhodila z knihoven českou literaturu a jakýmsi havlovským jazykem ptydepe začala komunikovat s prostředím, s nímž chtěla rychle splynout... A pak jsou tu „ptáci“ – lidé se snahou udržet si to, s čím přišli, lidé chápající domov i exil ve svých životech jako spojité nádoby.“²²

Použil jsem záměrně pojem zachování si identity. Nějaká obecná definice se v tomhle případě může zdát velice rozsáhlým a nepřehledným pojmem. Při bližším studiu povídek jsem jako čtenář nabyt přesvědčení, že Vejvoda onou identitou neboli

²⁰ Jednalo se o české, původně exilové ocenění. Cena byla přidělována od roku 1974, rok po smrti Egona Hostovského, jeho manželkou. Jaroslav Vejvoda je tedy historicky prvním laureátem. Do roku 1989 byla oceňována čistě díla vydaná v exilu. Po roce 1989 se cena přidělovala autorovi knihy, která v uplynulém roce vysoce umělecky převyšovala ostatní produkci. Mezi dalšími významnými laureáty jsou např. Zdena Salivarová, Ludvík Vaculík, Milan Uhde, Viktor Fischl či Jáchym Topol. Od roku 1999 cena vyhlašována není.

LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004, s. 742.

²¹ PECHAR, Jiří: 1991. „Čech v cizině.“ *Literární noviny* č. 51, s. 4.

²² KOSKOVÁ, Helena: 1992. „Jaroslav Vejvoda: Provdaná nevěsta.“ *Tvar* č. 14, s. 11.

lidským sebeuvědoměním, má na mysli především svobodu. Nikoli však svobodu vnější, která přináší možnost volně cestovat nebo studovat, ale spíše svobodu vnitřní, tj. zachovat si své názory, přesvědčení a city v zemi, kde se jimi budou od tamějších obyvatel odlišovat.

Výše uvedené charakterové vlastnosti postav můžeme vysledovat v povídce *Blázni*. Český emigrant se zde vydává s žádostí o finanční pomoc k manželskému páru, s kterým kdysi strávil nějaký čas v azylovém domě.

„-Tak jak žiješ kamaráde pořád? –No, já jsem teď začal stu...-Všichni sme se změnil, panebože, dyž já si vzpomenu, jak sme byli vykulený, jak sme lítaly jak blbý po těch jezdicích schodech a pořád nahoru a dolů jak debílkové a jak jsem byl vyjevenej, dyž jsem přišel poprvý do práce a nerozuměl ani slovo a mistr chtěl, abych profouknul svíčky, a já jsem začal spravovat elektriku. A jak sme čučeli na ty plný výklady, Máňa dyž brala, tak šla jako vomámená do kšeftu a nechala tam celou vejplatu, ty hadříky a to prádlo a všelijaký šminky..., no, ani nevzpomínat, člověče, jak jsme byli blbý...hehe..., člověk se musí dneska smát...dyž...Jo a co ty kamaráde, čím se teďko živiš, promiň že tě ani...,to víš, když se jednou dostaneš ke vzpomínkám, tak se..., co děláš pořád? –Já jsem teď začal...-Všichni sme se vypracovali...Já ti teď člověče, beru ve francích na ruku víc, než jsem bral doma v korunách...Táta tomu ani nechce věřit, dyž mu napíšu, co jsme si všichni pořídili, tak si to jen představ: nábytek fungl novej do tří pokojů, a nic laciného, já dyž nakupuju, tak se držím ty zásady, že to nejlacinější je nakonec to nejdražší...hehe...nakupovat lacino se nevyplácí...tak teda nábytek, ten bourák před barákem si snad viděl...ne ten citrón...forda mám, forda mustanga...je to pohodlný a jedeš, jako když stojíš, vůbec necejtíš votřesy; a co ty máš za fáro? –Já totiž...²³“

Z této uvedené ukázky přímo číší ona materiální zaslepenost. Z obsahu celé povídky dále vyplývá, že Pepa si nemůže vzpomenout na jméno svého známého z konzulátu, který ho přišel navštívit. Z uvažování této postavy, ale jasně dedukuji, že je pro něj důvod návštěvy již v zárodku nedůležitý, odhozen někam do pozadí. Místo toho přichází na scénu Pepova velkohubost a egoismus, se v co nejkratším čase pochlubit množstvím nabytého majetku.

Další řekněme tématickou větví Vejvodova vnitřního konfliktu je rozpor mezi zachováním či nezachováním si vztahu a citového propojení se svou rodnou zemí.

²³ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 138.

„-Nejvíc mě rozčilujou tyhle věčný šťouralové. Jednou se nám to povedlo, máme se tady dobře, tak držím hubu a pracuju, těm lidem doma tím nepomůžu. Znáám jednoho kluka, flek má dobrej, slušně vydělává, ale pořád kupuje nějaký knížky vo evropský historii, pořád žije v samejch problémech, možná koexistence-nemožná koexistence, já nevím, kde se tyhle rozervanci nabrali. –Já říkám taky: Pepo jen se do ničeho neplet, to už není tvoje věc! –to bych řek, že ne. Já jsem si odbyl svoje, třeba sem mladej. Byt sme nemohli sehnat, Ted' máme kvartýr jako hrad a vodpusťme si, co sme si. Řešetem vodu nenabereš!“²⁴

Tuto ukázkou jsem uvedl záměrně ze dvou důvodů. Tím prvním je již zmíněné naprosté distancování se od jakéhokoliv dění, které by mohlo být je okrajově souviset s rodnou vlastí. Mám tím na mysli v tomto případě zejména souvislost politickou. Vejvodovo nahlížení daným způsobem na tento problém je logické. On sám se soustavně podílel, již svými knihami, ale i dalšími publikačními příspěvky, na exilové aktivitě. Tím nejenže vytvářel povědomí západoevropských zemí o dění v Československu, ale myslím si, že tím také významně posiloval již tak poraněnou duši emigrantů a alespoň zčásti zmírňoval stesk po domově. Důvodem druhým jsou slova emigranta Pepy, která líčí fakt, že si již své zažil a dále promlouvá o strádání před útekem. Vejvoda zde jednání těchto „kolegů“ z exilu kritizuje již v zárodku. Zamýšlí se tedy nad pravým důvodem emigrace. U lidí s charakterovými vlastnostmi jako postava z ukázky byl stěžejním důvodem materialismus, zajištění si komfortnějšího života, který socialistická společnost nemohla nabídnout. Zmínil jsem již Vejvodovu touhu udržet si v těchto těžkých letech svou vlastní identitu a vnitřní lásku k vlasti. Z mnohdy tísnivého autorova stylu je intenzivně cítit velký smutek z nemožnosti vrátit se domů. Můj závěr k tomuto tématu je takový, že autor zavrhuje „emigrantský druh ryb“ z důvodu naprostého nepochopení, jak mohla touha po materiálních hodnotách přemocť tíživé uvědomění si hrozby, že na dlouhá léta či možná navždy opustím rodnou zem.

Jiří Pechar se ve svém pojednání o knize *Plující andělé, letící ryby* zmiňuje ale o dalším řeckně charakterovém druhu emigranta.

„A pak jsou tu ovšem i ti, kteří prostě jen nedokážou v cizím prostředí žít.“²⁵

Vycházím z toho, že měl tím na mysli ten typ lidí, kteří na rozdíl od Vejvodových druhů „ryb a ptáků“ neberou život v exilu jako spojenou nádobu jejich

²⁴ Tamtéž s. 141.

²⁵ PECHAR, Jiří: 1991. „Čech v cizině.“ *Literární noviny* č. 51, s. 4.

života a jako další sounáležitost vlastního osudu. Naopak se ocitají v pasti, ze které nelze ven.

„-Tyhle sny má občas hodně lidí, víte? –řekl. Snad aby ji uspokojil. –Souvisí to s nemožností návratu. A bude vás to trápit stále méně a méně. Musíte si zvyknout na ten pocit, že prostě musíte zůstat, že není jiné řešení. –Na to jsem si zvykla, -řekla tiše. – Mně se tady docela líbí. Ale nemohu si zvyknout na to, že ani nemohu vidět příbuzné, sestry, maminku. Že už je nikdy neuvidím. Mně se zdává, že tam jedu jenom na návštěvu, vždyť já se tam nechci vracet. Chci jenom vidět...-Rozhodí rukama a zase je opatrně složí v klíně.“²⁶

Problém samoty a prázdnoty je častým tématem exilových spisovatelů. Jako příklad jmenuji Jana Čepa, Jana Nováka či Josefa Škvoreckého. O srovnání s těmito autory bude pojednávat další část práce. Ona odevzdanost souvisela často i s dalšími aspekty života. Především důvod finanční. Vedle lidí, kterým se v cizině dařilo a vybudovali si úspěšnou kariéru, byli i tací, kteří naopak měli velké existenční problémy a žili v nuzných podmínkách. Toto téma konkrétně u Vejvodova najdeme více spíše v pozdějších exilových textech.

Musím se vrátit ještě k již zmíněnému stesku po domově. I když autor v dalších dílech promlouvá i o jiných strádáních emigrantů, tento fakt bezmocné vzdálenosti je jakoby protkán neviditelnou nití všemi pěti tituly vydanými v exilu. Vejvodova tak činí nepřímo. Stačí letmý pohled na maličkou, nepatrnou a zdánlivě i nedůležitou věc. V té chvíli se postavám do mysli vypalují scénky, postavy přátel a známých a jejich krátké životní historky, o kterých si mysleli, že jsou v jejich mysli již dávno zapomenuty. Záměrně jsem proto vybral ukázkou, která nijak nesouvisí s dějem povídky v tom smyslu, že pro ni není nijak určující. V té si vyšla parta kamarádů na zábavu do místního společenského klubu.

„Klouže očima po sále, dívky jakoby zrudně srkají své ovocné šťávy (ach, Dolly Klepetářová a její výkony v pití piva v saloonu Na vršíčku)...“²⁷

Vejvodova prvotina je jedinečná i svým jazykovým stylem. Čtenář zde není svědkem jen pečlivě vyhraněné reflexe reality. V žádné z povídek nechybí ani prvek básnické tvorby.²⁸ Vejvodovi se podařilo skloubit do sebe navzájem dva způsoby

²⁶ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 183.

²⁷ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 58.

²⁸ PECHAR, Jiří: 1991. „Čech v cizině.“ *Literární noviny* č. 51, s. 4.

zdánlivě od sebe vzdáleného jazykového vyjádření. Přepis reality vyjadřuje místy až lyricky subjektivními popisy básníka. Tím ale naopak vyvolává daleko intenzivnější pocit sblížení se s realitou z pohledu čtenáře. Hned v první povídce tento styl využívá při líčení rozhovoru mezi chlapcem a dívkou, který se odehrává ve vlaku jedoucím směrem do ciziny.

„Co to hraješ? –Říkalas, že budeš mlčet. –Na chvíli, ale chvíle už je pryč. Už jsou pryč nejmíň dvě až tři chvíle. –Jak to počítáš? –Co? –Chvíle. –Chvíle je, když se něco stane. –A když se nic neděje? –Tak to je zabíjení času. –A co se stalo ted’? –Potkali sme se. Slyšela sem novou písničku. A taky ses dozvěděl, co je to chvíle. –Ted’ se směješ. –Protože si říkáš: Ježíši, ta je ale střelená. –Ba ne. Říkám si, že máš slovanskou duši. –Ale moje maminka je Španělka. Proto mám takový velikánský oči, vidíš? Taa-khle vobrovskýyy! –Aspoň se ti líp kouká. –Ted’ to byla čtvrtá chvíle. –Co se stalo? Zrudly ti uši. –To není pravda. –Ba jo. Já ti pučím zrcátko. Jaký zvíře máš nejradši? –Klokany. Tuleně. Koně Przewalskýho. –Proč? –Klokani nosej děti všude s sebou. Když sem byl malej, tak sem se vždycky strašně bál, když šli naši do bijáku. A tuleni sou takový vošklivý, až sou hezký. A ty koně mají takový zvláštní méno.“²⁹

Poslední část této podkapitoly jsem se rozhodl věnovat názvu knihy. Jak vlastně vznikl? Proč? Co jím autor sledoval? A jak působí na čtenáře?

Podle Eduarda Petru je titul vlastně první informace, kterou autor díla vnímateli podává. Tituly dělí na informující a hodnotící. Informující titul je formulován tak, aby vyjádřil hlavní ideu díla. Hodnotící postoj znázorňuje autorovo pojetí dané problematiky.³⁰

Vejvodův název je hodnotící vyjádřený obrazným způsobem. Autor si podle mě nedává za cíl zaujmout čtenáře na první pohled. Jde mu především o čtenářské pochopení a uvědomění si smyslu pojmenování knihy právě takto během samotného čtení. V tu chvíli název zastupuje úlohu tichého a vzdáleného komunikátora. Čtenář se tedy ještě více upevňuje ve správném pochopení díla a s autorem buď tiše souhlasí nebo polemizuje. Pátral jsem nějakou dobu v článcích a dalších textech po alespoň nějaké zmínce, která by nařukla Vejvodovy anděly a ryby a já bych s ní mohl porovnat svůj postoj. Pomocí mi nakonec byl až samotný text. Konkrétně čtvrtá povídka. Ta se

²⁸ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 14-15.

³⁰ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000, s. 100.

odehrává v penzionu poblíž švýcarského jezera, kde postava emigranta pracuje jako umývač nádobí. Zápletkou povídky je rozhovor dvou emigrantů, kdy jeden prosí druhého, aby nehrál ve volných chvílích na piano. Sám se totiž tímto způsobem v hotelu živí a bojí se tedy o práci. Co se týče dějové linie a prostředí povídky, nemůže být v tomhle případě pochyb o velice blízké podobnosti a autobiografických rysech. Sám Vejvoda totiž pracoval ihned po emigraci právě v takovém turistickém zařízení jako pomocná síla v kuchyni. Ona ukázka, kde postava navazuje na název knihy se odehrává během procházky hotelovým parkem.

„A cestou ta jezera, tak nepodobná mělkým rybníčkům jeho dětství, jezera, kde tušíš plavat anděly, zatímco ve výši nad nimi létají ryby. (Kdysi si vystříhl koláž, připadala mu tehdy docela legrační, dětské obličejíky andělů se utápěly ve vlnách a ryby ve vzduchu měly křídla. Potom ji schoval na dno kufru. Pochopil, že je to ve skutečnosti chladný a přesný obraz a bál se toho pohled. Ti andělé se v té vodě topili a ryby, němé, hluché ryby, nevšímavě přelétaly, vědomy si svého důstojného, byť naprosto nepochopitelného poslání.)“³¹

Vejvoda v názvu knihy tedy abstraktně vyjadřuje stav člověka v prostředí cizím, které je pro něj nejen neobvyklým, ale přímo traumatizujícím.

³¹ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 61.

2.2 OSEL ANEB SPLYNUTÍ

Tento román byl již osmačtyřicátou knihou v pořadí vydanou v prosinci roku 1977 nakladatelstvím '68 Publishers.³² Hrdinou knihy je mladý výtvarník Alexandr. Ten doufá, že mu zaměstnání jednou přinese tolik vytoužené peníze, díky kterým bude moci dělat umění podle svého gusta. Spíše se však zatím brodí v různých příležitostných, sice výnosných, ale pro něj nedůstojných zakázkách.

Co se týče dějového zařazení, tak toto dílo znamená u Vejvody posun do dalšího tzv. vývojového stádia. Sbíрка povídek vydaná o tři roky dříve se zabývala prvními dny, nanejvýš měsíci emigrantů. V tomto dalším časovém okruhu se tedy autor zaměřuje spíše již na problémy, směřující poněkud více na prostředí ciziny a západní společnosti. Jednoznačně lze hledat důvod tohoto vývoje ve skutečnosti, že autor žil v době vydání knihy ve Švýcarsku již více než devět let, a tedy první nelehké konfrontace má již za sebou. Jde zde především o komunikaci mezi východoevropskou a západoevropskou kulturou.³³

Stejně však jako u *Plujících andělů a letících ryb* hraje v románu důležitou roli problematika lidské identity. Helena Kosková vidí v tomto románu Vejvodu jako určitého pokračovatele Vyskočilova psychodramatu^{34 35}. Z mého pohledu jde především o navázání detailního zaměření na psychologii postav. Vejvoda, stejně jako Vyskočil, předpokládá jistou intelektuální úroveň svých čtenářů. Připomínám, že cíleně oslovoval především další emigranty, kteří disponují podobnými zkušenostmi a mají již určitý náhled na západoevropskou společnost. Stejně tak míšení ireálního s reálným, tolik známé u Vyskočila, je především v tomto románu přítomné. Konkrétně např. v závěrečném dozpěvu knihy, o kterém bude v této kapitole ještě řeč.

³² KRIŠTOF, Václav. *Katalog Sixty-Eight Publishers*. 1 vyd. b. m.: Společnost Josefa Škvoreckého, 1991, s. 15.

³³ ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1.vyd. Praha: Trizonia, 1991, s. 155.

³⁴ Ivan Vyskočil je český spisovatel, dramatik a herec. Společně s Jiřím Suchým je zakladatelem Divadla Na zábradlí. Počátky jeho tvorby pomáhaly spoluvytvářet poetiku tzv. divadel malých forem. Je autorem pojmu „nedivadlo“, útvaru stojícího na pomezí prózy a divadla, pro který byl určující prvek improvizace. V něm využíval především nemyslných situací, ve kterých by mohl divákům odhalit groteskní tvář. Slovník české literatury po roce 1945. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz>. JANOUŠEK, Pavel et al. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. 1. vyd. Praha: Brána, 1998, s. 665-666.

³⁵ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 2 vyd. Praha: H&H,1996, str. 196.

Mluvíme-li tedy i v tomto díle o identitě, jedná se o identitu společenskou a národní. Vejvoda staví své postavy před složitou překážku, představující dorozumění a komunikaci. Původcem je ale rozdílný kulturní základ obou společností.

Za nejzajímavější hledisko tohoto románu považuji dějovou linii a strukturu symbolu, kolem kterého se děj odehrává. Ohniskem tohoto díla je příprava divadelní hry Dostojevského *Idiota*. Režisérem je hostující polský režisér. Jan Čulík ve své studii o exilové literatuře upozorňuje na zájem západoevropských zemí o socialistický realismus ze šedesátých a sedmdesátých let.^{35 36} Zde vylézá na povrch další problém. Tím je neznalost cizích kultur. Švýcaři totiž automaticky berou režiséra z východu jako představitele sovětské školy. Netuší absolutně o polském antikomunistickém zaměření. To se poté logicky promítne do stylu divadelního zpracování. Ta se v závěru dočká kritiky a zavržení. Švýcarům se zdá příliš obyčejná, bez efektů a nenes známky onoho socialistického realismu. Druhou sledovanou postavou je „člověk“. S Vejvodovým, schválně nijak konkrétně pojmenovaným, nepřizpůsobivým emigrantem, se čtenář setkává jen v několika retrospektivních pasážích. V inscenaci *Idiota* působí jako kulisák. Po večerech společně s Alexandrem vytvoří krátký animovaný film *Osel*. V krátké se satíře se zpěvem nadaný oslík musí podřídit ostatním a být jako oni. Jen tak mu bude dovolen přístup na pastvu. Jeho smyslem je kriticky se postavit ke konzumní společnosti, která neumožňuje umělci svobodně tvořit i za předpokladu, že se nejedná o zem totalitní, ale naopak demokratickou. Oslík si potravu tedy musí vykoupit tím, že přistoupí na převažující, dominantní názory a požadavky. Autoři se i v této zemi setkávají s obavami z následků svých konání, bojují s kritikou, které se nehodí do klidného, ničím nerozbouraného proudu.

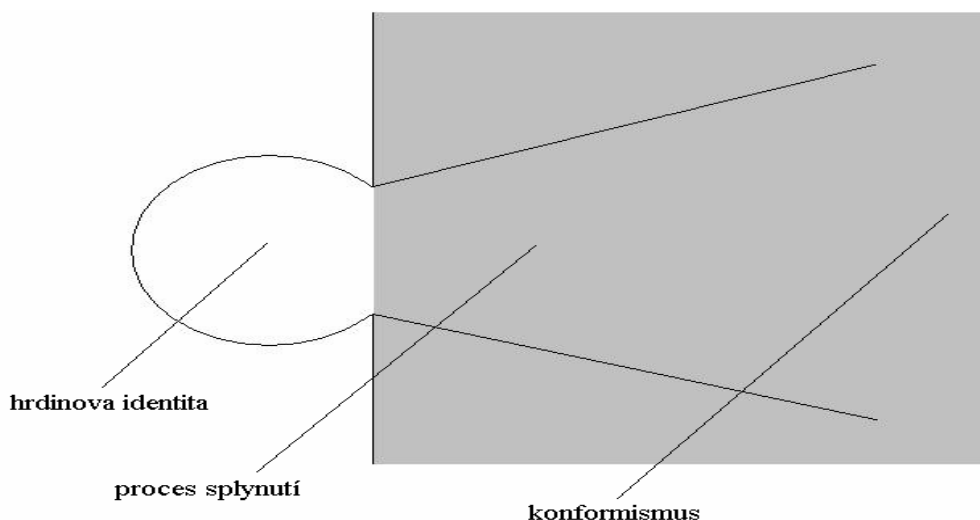
„Ostatně ve společnosti, která měří úroveň své kultury počtem kompeturů na hlavu, rozhoduje o hodnotě díla a koneckonců i o jeho pravdě úspěch. A tím je bezesporu repríza v hlavním vysílacím čase a pozvání k účasti na televizní diskusi – ať už vyzní souhlasně či odmítavě. Takže by se už neměl ani přistěhovalec Alexander čeho obávat. Vždyť není žádný zbabělec. Neváhal nakreslit Osla, tu svižnou a jistě ne

³⁵ Reakci na tento politicko-kulturní zájem, způsobený především podrobnou neznalostí a velkou geografickou a ideologickou vzdáleností, můžeme najít např. v díle Josefa Škvoreckého: ŠKVORECKÝ, Josef. *Ožehavé téma*. 1. vyd. b. m.: Společnost Josefa Škvoreckého, 1991.

³⁶ ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1.vyd. Praha: Trizonia, 1991, s. 155.

bezzubou satiru. A kdysi bez váhání podepisoval manifesty, a tím riskoval tu hroznou volbu: ztratit relativní svobodu dosud nezavřeného občana, nebo vlast.“³⁷

Rozruch kolem animované satiry však paradoxně přináší Alexandrovy další nabídky na práci. Probouzí se v něm egoistické sklony a kvůli vidině peněz zrazuje svého přítele. Zde je patrné pojítka s názvem celého díla. Jde v něm o protipól dvou proti sobě stojících prvků. Na jedné straně *Osel* (v románu symbolický výraz pro „člověka“ i člověka). Odstaven ne z vlastního rozhodnutí ze společnosti. Na straně druhé konformita, kvůli které se na základě normativního tlaku člověk rozhodne přejít na druhý pól. Tuto akci přemístění pojmenovává Vejvoda jako *Splynutí*.

Výstižně analyzuje tento proces vývoje postavy Alexandra také Miroslav Petříček:

„...spoluzaviní jeho groteskně truchlivý konec, splyne se světem, v jehož hodnotové stupnici úspěch zaujímá jednu z nejvyšších příček. A všechno je v pořádku, neboť na rozdíl od stromu „člověk, který padne, může žít dál. Bez duše.“ Rozumí se člověk, který mravně selhal...“³⁸

Zajímavé je zamyšlení se nad smyslem zakomponování děje románu do otevřené vznikající scény *Idiota*. Čtenáři je nabízena volná paralela mezi Dostojevského knížetem Myškinem a Vejvodovým „člověkem“. Tyto dvě postavy do sebe navzájem vstupují a propojují se tak svými osudy. Každý z nich se proboují spleťtými nástrahami jiné společnosti. Myškin ruskou, „človíček“ švýcarskou. Domnívám se, že Vejvodu i Dostojevského spojovala během psaní snaha vytvořit veskrze kladného

³⁷ VEJVODA, Jaroslav. *Osel aneb splynutí*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 86.

³⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. 1992. „Ptáci v kleci aneb splynutí.“ *Literární noviny* č. 12, s. 4.

hrdinu, mravně čistého. Osudem však zkoušeného a nakonec i pohlceného zkaženou morálkou společnosti.

Kniha je rozdělená na dvě části, lišící se zejména v pohledu vypravěče. V té první můžeme sledovat „člověka“ z pohledu výtvarníka Alexandra. Současně, jak již bylo řečeno jsou retrospektivně líčeny jeho vzpomínky na válku a na sovětskou okupaci. Postava Alexandra, která si z rodné vlasti přinesla strach z policie, vidí nebezpečí i tam kde nehrozí.³⁹ A s těmito svými slabošskými pohnutkami přivede „človíčka“ do vězení a do psychiatrické léčebny. Část druhou vidíme skutečnost očima Alexandrovny švýcarské družky Brigitte. Začínající levicově orientovaná žurnalistka se snaží ujmout společenskými konvencemi již dost utrápeného „človíčka“. Nakonec však vzdá svůj boj s jeho nepřístupností jakékoliv kolektivní angažovanosti a opustí ho.

Román *Osel aneb Splynutí* je (nejen) ve Vejvodově tvorbě specifický svou řečnickou žánrovou pestrostí. Vejvoda se snažil postavit knihu na jazykovém stylu vyznačujícím se filozofickým podtextem a myšlenkami, které čtenáře musí vést nutně k asociaci. Do toho zařazoval retrospektivní úryvky a korespondenci postav. Helena Kosková upozorňuje na možnost nahlédnout na knihu také jako na kriminalistický příběh.⁴⁰ Miroslav Petříček se z tohoto hlediska staví k románu poněkud kriticky:

„...má nepoměrně složitý půdorys, skladebně je až překomplikovaný...autor možná přetížil dějovou konstrukci téměř psychodramatickým zaranžováním příběhu.“⁴¹

Osobně román hodnotím jako trochu žánrově nevyrovnaný. Jeho četba není jednoduchá především z důvodu nutnosti vynakládat pečlivé soustředění a pozornost na dějové souvislosti a na stránku jazykovou.

Vejvoda dovedl dílo k téměř až absurdnímu závěru. Ten je zpracován jako krátká tisková zpráva. „Člověk“ je nalezen v loďce na hranici tří států. Již téměř nemluví, odpovídá úsměvem a tichým zpěvem v neznámém jazyce. Diplomaté se nemohou dohodnout, kdo z nich nalezence přijme. Nakonec je umístěn do nejbližší psychiatrie.

„Baale-Basel, 1. 4. 197...- (od našeho dopisovatele): Dnes v časných ranních hodinách byl na vodní hranici tří států orgány pořádkových policíí Francouzské a Německé spolkové republiky zadržán člun bez evidenčních známek, v němž seděl muž bez

³⁹ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 2 vyd. Praha: H&H,1996, str. 198.

⁴⁰ Tamtéž s. 199.

⁴¹ PETŘÍČEK, Miroslav: 1992. „Ptáci v kleci aneb splynutí.“ *Literární noviny* č. 12, s. 4.

zavazadel a bez dokument. Zadržžený odpovídal na dotazy po své totožnosti úsměvem a zpěvem v jazyce, kterému neporozuměli ani později přivolaní experti. Vzhledem k důvodnému předpokladu, že loďka bez vesel připlula s proudem, tj. z výsostných vod Švýcarského spříseženstva, byl zdržený dopraven do restaurace situované na trojhranici. Přítomný službukonající švýcarský úředník však odmítl muže převzít s odůvodněním, že Rýn mezi zdymadlem v Birsfeldenu a kritickým bodem skýtá možnost odrazit od břehu kteréhokoliv ze zúčastněných států.⁴²

⁴² VEJVODA, Jaroslav. *Osel aneb splnutí*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 235.

2.3 PTÁCI

Sedm let po *Plujících andělech* vychází Vejvodovi v '68 Publishers již druhá sbírka povídek. Tím, že znovu sestavil dílo do několika kratších příběhů, působí jako by byly *Ptáci* pokračovatelem této prvotiny. Autorův obraz vyvíjejících se zkušeností však posouvá témata povídek již někam dál. Stále zde sice jde o strasti asimilace do nové společnosti, ale aktuálnějším tématem se zdá spíše pohled na švýcarskou společnost. Proto má svým zařazením coby kritické otázky blíže spíš k autorovu druhému titulu.

Zdařilým vyjádřením postavení hrdinů v jednotlivých povídkách je klec. Ta je jako prostředí, silně omezující volný pohyb ptáků, středem kritiky autora. Vejvoda nepovažuje přelet z jedné klece do druhé za tak výraznou změnu, v jakou ptáci doufali. Klec je možná zlatá, větší a dostanou v ní chutnější zob. Stále je však uzavřená a tento druh ptáků ji nemůže nijak opustit. Ptáci totiž nemůžou zůstat volně v prostoru. Nakonec přeci jen musí někde přistát. Zbývá zde tedy jen možnost nesvěsit křídla a bezduše se nepoddat „návštěvnímu“ řádu nebo naopak. Celý svět je tedy vyobrazen jako řada klecí různých velikostí a z odlišných materiálů. Svou funkcí jsou však naprosto totožné.

„Někteří se s tím smířili a všemožně se snaží, aby byli uznáni za exempláře schopné adaptace, jiní protestují způsobem, který je tím nejúčinnější, čím je spektakulárnější. Vesměs shodně nahlédli, že nelze „stát se rybou a zůstat ptákem“.⁴³

Tentokrát není dějištěm sedmi povídek pouze Švýcarsko. Vejvoda si tím roztahává pomyslné pole působnosti, kdy se nemusí soustředit jen na složité okolnosti získávání azylu, ale může i daleko hlouběji nahlédnout do psychologických charakteristik postav.⁴⁴ Podobnost s předcházející sbírkou povídek shledávám ale ve stylu, jakým dává Vejvoda nahlédnout čtenáři do líčeného prostředí. Je zde také vybrána zdánlivě ne tak důležitá epizoda, která je nakonec vyvrcholením a poslední kapkou osudem smýkaného člověka. V pořadí druhé povídky *Výlet* se takto postava dostane do vnitřního rozpoložení, že vyhrála nad svou slabostí a naopak valící se silou společenských poměrů. Nezaměstnaný český architekt vyráží s rodinou na manželčino přání na chatu, patřící úspěšnému česko-švýcarskému podnikateli Procházkovi.

⁴³ PETŘÍČEK, Miroslav: 1992. „Ptáci v kleci aneb splnutí.“ *Literární noviny* č. 12, s. 4.

⁴⁴ PÍŠA, Vladimír: 1992. „Přistřižená křídla“ *Tvar* č. 15, s. 10.

Důvodem má být ale především dohodnutí zakázky na přestavbu tohoto sídla. Té se však architekt brání. Stylová, původní chalupa se má změnit na kýčovitě měšťanské sídlo. Tyto pasáže ve mně vzbudily objev nápadné tématické podobnosti s českým kultovním filmem *Vesničko má středisková*. Konkrétně mám na mysli scénku, kdy bohémský malíř v podání Zdeňka Svěráka z dálky komentuje počínání rekreatů z města, jak plánují přestavbu domku.

„No, tak já sem to tady koupil, jak to stojí a leží. Stodolu zbourám, vybetonuju grund a udělám tam garáž. Tady strhnu pavlač, jenom stíní, udělám větší vokna a snad shodím i střechu. –Proč? Zeptal se tatínek stručně a napil se piva. –No tak je prohníla, že, objasnil pan Procházka., jí chci udělat takovou moderní, naplocho, aby se stará měla v létě kde vopalovat. Jak je rok dlouhej sedí doma v býru a sluníčka moc neužije, ne? Všichni kývli, jenom tatínek poznamenal: -Může se slunit venku. Všude kolem jsou louky. Místa dost! Myška se lekla. Neměla ráda, když se tatínek hádal. Ale pan Procházka tu poznámku našťěstí přeslechl. Vykládal: -Teda problém tady bude s televizí. Tady sou všude kolem kopce a společnou anténu nemají. Holt Balíkov. Ptal sem se sedláka a představte si, že nemá ani barvu...“⁴⁵

Jednání českého architekta je nepochopitelné nejen pro švýcarské občany a ostatní emigranty, ale dokonce i pro jeho manželku. Na tomto páru je názorně ukázáno, jakou měrou se může lišit charakterový vývoj člověka, který je nucen žít v cizí zemi. Tato skutečnost se jeví jako velmi tragická, uvědomíme-li si, že se původně jednalo o dva milující se lidi, kteří opustili zem se svými ideály, podepřeny vzájemnou láskou. Nicméně problematika již zmíněných představ o novém životě je u Vejvody aktuální snad ve všech jeho dílech. Autor skrz své postavy upozorňuje na zjištění, že drtivá většina lidí utíkala ze svého domova opravdu jen s vidinou zlaté a větší klece s dobrým zrním. V případě povídky *Výlet* je tento objev tedy o moc smutnější. Hrdina je z důvodu nesplnění představ o krásných dovolených a novém autě ponižován vlastní ženou. Člověkem, kterého dosud považoval vedle své dcery za největší oporu v nelehkém „cizím“ světě.

„...-měl bys vzít auto a jet s dítětem do hor. –Rád, poznamenal tatínek s úsměvem, ale jak? Víš přece, že nám auto stojí na špalkách. Kvůli daním. –Vím to už čtvrt roku, urazila se maminka, a chtěla bych vědět, kdy už zase budeme pojízdný. Kalousovi mají rok co rok úplně nový auto. A Procházkovi dvě! Jenom my nemáme ani

⁴⁵ VEJVODA, Jaroslav. *Ptáci*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 62.

na daně. Inženýr a chodí pěšky! Tak proč jsme vlastně emigrovali? –Snad ne kvůli autu? Namítl tatínek a vysvětloval. Kalous přece dělá v automobilce. Má to za režijní cenu. A Procházkovi dělají voba. Každém jinde. Dva vozy nejenže potřebujou, ale taky si vydělají, tak co by... -Právě, přerušila ho maminka, jenomže ty nevyděláš nic!“⁴⁶

Celá tato povídka je vyprávěna dcerkou Myškou. V tomto Vejvodově kroku lze přesně vypořadovat, při které z těchto dvou stran během konfliktu autor stojí. Nejenže tedy sledujeme hrdinovu obranu vůči většině, ale pohled je doplněn řadou názorových poznámek a komentářů obhajujících tatínka. Z nich je cítit nejen láska dítěte k rodiči, ale především láska kamarádská. Hrdinu povídky tedy poznáváme i nepřímo formou řady dověteků, čímž je dotvářen jeho charakter. Prvek dítěte je nedílnou součástí Vejvodova stylu psaní. Dokáže mistrně nahlížet na svět dětskou, stále ještě ničím neposkvrněnou duší. V tomto ohledu v něm vidím podobnost s americkým legendárním spisovatelem J. D. Salingerem.⁴⁷ Podrobněji bude o pojetí dítěte ve Vejvodově tvorbě pojednávat další kapitola.

Téměř čtvrtinu knihy zabírá v *Ptácích* první povídka *Panna a Madagaskar*. V této velice dlouhé, téměř až lyrické próze autor rozehrává líčení již více „světů“ najednou – blahobytných švýcarských domorodců a přistěhovalců z nekomunistických zemí, adaptovaných českých emigrantů a zejména volnomyšlenkářů.⁴⁸ Autor zde teď již na rovinu pojmenovává onu nekončící podlézavost, která je vykoupená veškerou hrdostí, která Čechům ještě zbyla. Představitelé poslední jmenované skupiny, kteří ještě zbyli mezi Vejvodovými „spolubojovníky“, jsou stále hrdinsky odolávající Kokos a Čoud. Kdybych tedy bral sbírku *Ptáci* čistě teoreticky jako jakousi pokračující cestu, i když již s mírně vychýleným směrem, *Plujících andělů a letících ryb*, rozdíl vidím především ve Vejvodově přímočarosti. V kritice a rozčarování je již on tím aktivním. Jeho postavám byly po letech strhávány klapky z očí. Nyní, kdy již jsou tedy tyto klapky nadobro pošlapány a odhozeny někam do zapomnění, mají postavy oči otevřené a své zklamání dávají najevo velice intenzivně. V *Plujících andělech* jsem měl jako čtenář pocit, že do konfliktu jsem byl vpravován spíše slovy adaptovaných Čechů toužících po splynutí s

⁴⁶ VEJVODA, Jaroslav. *Ptáci*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 62.

⁴⁷ Salingerova kniha *Kdo chytá v žitě* vydaná v roce 1955 se stala bestsellerem a dala by se nazvat jako bible americké mládeže 60.let. Kniha je silně emotivní právě především svou konfrontací dětského pohledu na svět s tvrdou realitou dospělých plnou přetvářky a zla.

⁴⁸ PÍŠA, Vladimír: 1992. „Přistřižená křídla“ *Tvar* č. 15, s. 10.

davem. Nyní tedy naopak oni idealisti přecházejí do ofenzivy. Dokladem toho je ukázka, kdy rebel Čoud dává najevo svou nechuť k okolí:

„Prča k popukání. Jenom Kokos se jaksi neveselil. Prodíral se zástupem rozchechtaných krajanů a nenalézal rodáky, všude kolem byli bráchové a všichni nevlastní. Neviděl žádného kamaráda mezi všemi čtveráky, filuty, kumpány a partáky, hledal lidi a slyšel jenom oživlá fára, chalupy, konta... Jako větvičky sežehnuté mrazem rozhrnoval ty mrznoucí úsměvy, nožtkem paměti seškraboval ochranný lak sobectví ze standardních brýlí, které měl každý přes oči, ale ty brýle byly nerozbitné a oči pod nimi již dávno osleply... Za ta léta šplhání vzhůru odložili přebytečný náklad citů a udusili nebezpečné ohně nadšení. Nezapomněli – na své příbuzné, kterým zasílali statistiky svých úspěchů, a pomáhali si – každý jak uměl.“⁴⁹

Náznak toho, kam se budou ubírat kroky v další tvorbě, Vejvoda nastínil v povídce *Expres do Vídně*. Na scénu přivedl společně s emigrantem jeho kamaráda, který stále žije v Československu. Oba se setkávají během hokejového mistrovství světa ve Vídni. Staří přátelé jsou samozřejmě šťastní ze shledání po mnoha letech. Nicméně celé shledání berou jako tolik vytoužené nahlédnutí ke světu na druhé straně železné opony. Míla, kterému je jeho švýcarskou manželkou téměř zapovězeno vzpomínat na všechno české, se vrací k ideálům a touhám, které postupně ve Švýcarsku musí odhazovat. Zatímco Zbyněk s otevřenými ústy prochází ulice plné drahých aut, vyfintěných lidí, pestrobarevných výloh a za ušetřené peníze kupuje hromady čistících saponátů. Oba navzájem ale nakonec zjišťují, že jejich iluze jsou naprosto falešné.

„-Tak co Západ, brácho, v zimě Mořic, v létě Riviéra, to letí, ne? –Tak co kluci doma, čundry, potlachy, prča, co? Když se ptali, leskly se jim oči jako kuřákům silných cigaret. Odpovědi jim odpadávaly od rtů jako popílek: -No, teda byl sem tam, že jo, ale na Riviéře ti dneska dají ke špagetám sauerkraut, víno je tam jako voda a voda jako splašky. Všude skopčáci! Mořic je halt zase snobárna a to víš, marmeládový doly nemám. Abych řek pravdu, já nejradši jezdím do Švarcvaldu na houby! –Víš, že ani nevím, co kluci? Já mám teďka doma dva, jako buci! S nima je teda prča zaručená, jenom že holt žádnéj potlach. Já jsem rád, když je pěkně, že mě stará pustí na ryby. To víš, chalupu nemáme, při mejch prémieích! A zakončení: -Tak teda sorry, brácho, do smrti dobrý! – Jedna jedna a odpusťme si, co sme si!“⁵⁰

⁴⁹ VEJVODA, Jaroslav. *Ptáci*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 32 (kráceno).

⁵⁰ Tamtéž s. 144-145.

Zbyněk toužil po ovoci, které je mu v jeho vlasti zapovězené. Oproti tomu Míla evidentně vzhlíží k něčemu, co také mít nemůže: po mládí. V knize *Hledání ztracené generace*, kde se Helena Kosková zaobírá literaturou v exilu, se k dvojici postav vyjadřuje takto:

„Realita neodpovídá zde ani tam bývalým touhám, ať už je ovlivňována dohledem přízemní švýcarské manželky či spolucestujících soudruhů. Odmyslíme-li si vnější atributy, je omezenost vlastní svobody ekonomickým zabezpečením rodiny nápadně podobná, oba jsou determinováni svoji mentalitou konzumenta.“⁵¹

Helenu Koskovou v tomto případě chápou tak, že jestli člověk je či není omezen ve své vlastní svobodě, je ovlivněno, zda-li přibral za svůj styl konzumního života. Rozhodl jsem se její domněnku o vysvětlení charakteru emigrantů ve Vejvodově sbírce a především pak v této povídce znázornit v malé tabulce.

	zabezpečení rodiny	omezenost vlastní svobody
mentalita konzumenta ANO	ANO	ANO
mentalita konzumenta NE	NE	NE

Dovolil bych si s Helenou Koskovou mírně polemizovat. Sloučit na stejnou úroveň finanční zajištění rodiny a míru svobody podle mého názoru není přesné. Nevidím mezi těmito činiteli takovou podobnost. A to mluvím jak v rovině obecné (tam především), tak i v rovině Vejvodovy literatury. Neshledávám u Míly z povídky *Expres do Vídně* náznaky o naprosté rezignaci ze svých ideálů. Naopak stále zůstal člověkem, který miluje svou zem, a zachoval si své vzpomínky. Přitom se však stal alespoň pro okolí, pro sebe nikoliv, plnohodnotným švýcarským občanem. To je znatelné při rozhovoru s manželkou:

„–Prokrista, vyrůstali jsme spolu. Byli jsme jako bratři. To se přeci nezmění jenom proto, že mám nové papíry. Kamarády neměním jako košile. –Nebo jako národnost. – Občanství! – To je totéž! – Právě že ne. To je jenom tady a jenom na papíře to samé. S tím papírem se dá žít, díky za něj. Ale mám proto zapomenout, kde jsem se narodil?“⁵²

⁵¹ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996, s. 199-200.

⁵² VEJVODA, Jaroslav. *Ptáci*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 139.

Občanství mu tedy zajistilo dobrou práci a klidný a spokojený život pro svou rodinu. Vejvoda samozřejmě kritizoval emigranty, kteří zapomínali na svou vlast a vše z ní ihned zavrhovali jako špatné. Snahu zachovat si své ideály jednoznačným odmítnutím možností, které cizina nabízí (volný trh, možnost podnikání atd.), u Míly však necítím. Budu-li chtít podobně znázornit vlastní názor na celou věc, musím tedy zcela vypustit mentalitu konzumenta a zachovat pouze dva činitele. Omezení osobní svobody není tedy závislé jen na míře finančního zabezpečení, ale záleží na dalších charakterových vlastnostech člověka.

	omezenost vlastní svobody
zabezpečení rodiny ANO	ANO/NE
zabezpečení rodiny NE	NE

O větší autorově nechuti se přesvědčuji spíše v případě druhého kamaráda Zbyňka. Toho jako člověka příjíždějícího z komunistického Československa představuje jako vychytralého primitiva, který přijel kvůli výhodným nákupům a získání kontaktů s lidmi za oponou. Svým chováním a myšlením jsou nápadně podobní emigrantům, kteří se už usadili a šplhají za bohatstvím a kariérou.⁵³ Proto by se tedy mohlo zdát logické, že ona materiální touha byla spolucestujícím emigrantů již při emigraci na západ. Kvůli kritickému pohledu na švýcarskou společnost se ale domnívám, že právě až ona přivedla emigranty svou strukturou a nivelizací⁵⁴ ke zkáze charakteru člověka.

Ať už Vejvodovy postavy dosáhly úspěchu nebo se nedokázaly vyhrabat ze spodních pater západní společnosti, jsou poznamenány bolestí, ve které jsou až na výjimky ponořeny samy a nemají možnost z ní vyplavat ven. Vejvoda se v *Ptácích* dá zcela oprávněně považovat za znalce s naprosto jasným a neúprosným názorem. Jeho původně váhavé postavy se oproti předchozím knihám zbavily všech zbytků smutného úžasu a planých nadějí. Autor zde také kritiku „bývalých“ Čechů rozšířil o obdobný pohled na stále více poznávající mentalitu nového světa, který dále prohluboval.

⁵³ PÍŠA, Vladimír: 1992. „Přistřižená křídla.“ *Tvar* č. 15, s. 10.

⁵⁴ Nivelizací zde mám na mysli spíše přenesený význam pro vyrovnávání rozdílů ve společnosti. Tedy snahu emigrantů co nejrychleji patřit do nové společnosti a nevyčuhovat z řady svými rozdíly.

Vladimír Píša svou recenzi na toto dílo při příležitosti českého vydání uzavřel takto:

„Spontánní úspěch první povídkové tvorby Jaroslava Vejvody už Ptáci nedokázali zopakovat a stejný osud je zřejmě čeká i v domácím kontextu. Při vědomí toho, že nelze dost dobře dvakrát vstoupit do stejné řeky, autor podstatnou část nové sbírky povídek napsal s propracovanějším, ale i komplikovanějším syžetem, některé motivy vyhrotil, jiné zrelativizoval. Zbavil se však průzračnosti a přesvědčivosti, které kdysi tak okouzly Škvoreckého a další. To, co bylo dříve prosté, skromné a realisticky přehledné, je v Ptácích už často zašifrované v symboly a přesahy a okořeněné stylově jaksi nečistými vsuvkami a odbočkami. Celkově to však nemění na místě (vskutku nenahraditelném), které si v současné české próze Jaroslav Vejvoda postupně vydobyl.“⁵⁵

S Píšovým komentářem se zčásti souhlasit dá. *Ptáci* v sobě již opravdu nemají onu andělskou čestnost a čistotu z první sbírky povídek. To je však u autorů podobných Vejvodovi, kdy tematika tvorby je přímo zrcadlem jejich prožitků, zákonitě jasné. S přibývajícými léty strávenými v cizině se autorův pohled stěhuje jaksi více do hloubky. To, co není překonáno, je se smutkem ve tváři ponecháno svému osudu a proudu času. Vejvoda však se svou kritikou a spíše tichou zlobou jde zase o něco dál.

⁵⁵ PÍŠA, Vladimír: 1992. „Přistřižená křídla.“ *Tvar* č. 15, s. 10.

2.4 ZELENÉ VÍNO

O pět let později v roce 1986 vychází opět v '68 Publishers Vejvodovi už čtvrtá kniha *Zelené víno*. Zmiňoval jsem se již o tom, že tématicky rozdělují Vejvodovo exilové dílo na tři skupina. Tento román považuji za začátek další pomyslné epochy. Od doby emigrace uplynulo již téměř dvacet let, sžívání se Švýcarskem se stále prohlubuje a právě zde Vejvoda probouzí téma úplně nové. Je jím konfrontace několika generací. Manželé Petr a Jana se již sice nepovažují za občany Československa, nicméně ve Švýcarsku se stále cítí být cizinci. Oproti tomu jejich sedmnáctiletý syn Karel, nespojující již svůj mateřský jazyk s češtinou, se pomalu začleňuje do společnosti. Další postavou, která dotváří tématický trojúhelník, je babička, která přijela za svou rodinou na delší návštěvu. Přesněji řečeno se tedy jedná o konfrontaci tří generací a dvou světů.

Výraznou změnu oproti předcházejícím třem knihám vidím ve výstavbě, kterou autor komunikuje se čtenáři. Používá zde čistě epické prvky. Děj nechává, v porovnání s předešlým téměř až básnickými stylem, plynout dokumentární formou.⁵⁶ Celý text je rozdělen do tří rovin. Tou základní je tedy epické líčení příběhu české rodiny ve švýcarském městě Bernu. Druhá rovina představuje zmíněný konflikt jak generační, tak i řekněme zeměpisný a ideologický. Za poslední linii příběhu považuji Vejvodovo zařazení různých citátů či metaforických vět na začátky jednotlivých kapitol.

„Učitel radosti nemusí dělat nic jiného než mít sám radost nebo být radostí. Kdyby chtěl radost šířit a sám ji neměl, jakkoliv by se namáhal, ničemu by nenaučil. Není tady nic lehčího než učit radosti, jen je třeba, ach, radost opravdu mít.“

Søren Kierkegaard⁵⁷

„Člověk je neklidný, jenom má-li ještě naději.“

Hermann Hesse⁵⁸

Přemýšlel jsem o tom, proč Vejvoda do svého románu začleňuje citáty právě těchto dvou postav. K Sørenu Kierkegaardovi mohlo Vejvodu poutat jeho filozofické zaměření. Zejména pak kategorie jeho práce věnovaná pojmu existence. Zjednodušeně řečeno k filozofii existencialismu jako směru hledícího na člověka jako na osamělou, od

⁵⁶ PECHAR, Jiří: 1991. „Čech v cizině.“ *Literární noviny* č. 51, s. 4.

⁵⁷ VEJVODA, Jaroslav. *Zelené víno*. 2. vyd. Praha: Art-servis, 1991, s. 7.

⁵⁸ VEJVODA, Jaroslav. *Zelené víno*. 2. vyd. Praha: Art-servis, 1991, s. 203.

společnosti izolovanou bytost, hledící na své vlastní ego, se dá konstatovat, že právě tyto prvky se dají nalézt také ve Vejvodových dílech. Umělecká a charakterová spojitost je však zajímavější v případě Hermanna Hesseho. Tento původně německý básník, prozaik, esejista a držitel Nobelovy ceny se ve svých dvaadvaceti letech v roce 1899 odstěhoval natrvalo do švýcarského Bernu. Zajímal se o kulturu jak evropskou, tak i orientální. Proto měl vždy sen navštívit země jako např. Indie. To si v roce 1911 splnil. Zde si ale uvědomil svou kulturní odlišnost a také fakt, že vnitřní klid může najít pouze uvnitř sebe. To byl jeden z důvodů začátku jeho pečlivého studia psychoanalýzy. Zde vycházel z Jungovy teorie, že docílení vnitřní svobody je neustálým bojem mezi citem a rozumem. Častým tématem Hesseho byla také samota lidského ducha uvnitř společnosti. Zemřel šest let předtím než Vejvoda vstoupil na půdu Švýcarska. Jeho tvorba se však dočkala velkého ohlasu především v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století a to zejména ze strany dospívající mládeže. Té se zalíbil mimochodem i pro svůj odpor k měšťanskému stylu života.⁵⁹ Připomínám, že výše uvedené myšlenky jsou pouze mou vlastní hypotézou. Důvody vložení citátů těchto dvou osob do románu *Zelené víno* mohou být úplně jiné. Někaké přesné racionální zdůvodnění můžeme jen těžko doložit.

Vrátím-li se již k samotným ukázkám a jejich úloze k textu. Mají u čtenáře vyvolávat asociace a naznačují, že možný výklad záleží na každém podle jeho charakteru a kulturních kořenech. Z toho usuzuji, že Vejvodův záměr byl nasměrovat svoji tvorbu už širšímu spektru čtenářů. Především tím mám na mysli původní švýcarské obyvatelstvo. Má myšlenka je opodstatněna přítomností kritiky švýcarských úřadů, které podle jeho názoru jednaly s českými emigranty i po letech jako s pouhými přistěhovalci. Na tu upozorňuje nejen v tomto románu. Ústředním tématem je ale především ve Vejvodově scénáři pro film *Chladný ráj*. Tento film vznikl ve stejném roce jako kniha *Zelené víno*.

Zaměřím-li se nejprve na první linii příběhu, musím zmínit pojem cizinec. To je slovo, jehož smysl autor hledá. V kontextu příběhu vyznívá jako cosi nevhodného. Každodenní život Petra a Jany se točí kolem neustálé snahy odpárat ze sebe nášivku upozorňující na přistěhovalce. Samotný proces získávání občanství je ze strany úřadů naprosto ponižující. Nicméně ani oficiální papír nemusí znamenat, že budou považováni za plnohodnotné občany. Petr jako právník a Jana jako novinářka se pokouší prokousat

⁵⁹ Das Hermann Hesse-Portal. <http://www.hermann-hesse.de/eng/>

ke svým původním zaměstnáním a dosáhnout tak konečně tolerance a klidu pramenícího z pocitu svobody. Současně je kontrolováno jejich každodenní chování, jestli chodí do práce, s kým se stýkají, jak tráví volný čas atd. Vejvoda se zde vysmívá absurditě, která jsou totalitní praktiky podobné těm ve zdánlivě svobodné zemi. Zatímco Petr dokáže ledacos překousnout, Jana svým vzdorem připomíná Don Quijotský boj s větrnými mlýny.

„Sousedí k nám na návštěvu nechoděj, vysvětluje ochotně Jana s ironickým pohledem směrem k hlavě rodiny a pohaněči její asimilace. Dyť sme tady teprve třináct let! Ty, co přijdou, tak ty sou vod vobce. Budou prověřovat, jestli jsme hodný. Jestli tady smíme bejt po těch letech na návštěvě už i doma. Doma! Vzdychne... Voni budou jenom prohlížet knížky, ale jenom kvůli tomu, jestli čteme německy, rozumíš? Ne kvůli politice. A taky ty spořitelní, pravda, jestli snad nejsme žebráci nebo outratové. A samozřejmě pořádek. Sou to holt...“⁶⁰

Sledovaná časová sekvence trvá přesně třináct měsíců. Začíná v prosinci roku 1980. Vladimír Píša považuje podle struktury textu tento román spíše za pokračování v povídkové tvorbě:

„...Zelené víno je ve srovnání s povídkami mnohem monolitnější a stylisticky přímočařejší (chybí například vnitřní monolog, neprolínají se časové roviny, nejsou tu nějaké snové, nerealistické pasáže). I tentokrát jde svým způsobem o sled povídek. Hned úvodní sekvenci, označenou tak jako ostatní podle stávajícího měsíce, zde tedy prosinec, bychom mohli s klidem jaksí vystříhnout a zařadit do některé z autorových povídkových sbírek...“⁶¹

Názor podle mého pramení ze symboliky krátké scény v této první kapitole. Příběhu popsaného na necelých dvaceti stránkách totiž nechybí výrazná pointa. Stejně tak, jak je tomu ve Vejvodových povídkových dílech. Rodina Jandových popojíždí ve svém autě po švýcarském městě, aby ukázala babičce místní památky. Nešťastnou náhodou se však připlou do demonstrace. K té se přidá syn Karel. Když se ho otec vydá hledat, je fyzicky napaden. Zasadit postavy právě do těchto protestů, odehrávajících se na přelomu roku 1980, není náhodné. Následující rok 1981 je totiž nazýván rokem švýcarské revoltující mládeže. Ta projevovala nesouhlas s konzumním stylem života, blahobytem a konformitě dospělých. Vejvoda se tedy neomezuje se svým

⁶⁰ VEJVODA, Jaroslav. *Zelené víno*. 2. vyd. Praha: Art-servis, 1991, s. 67.

⁶¹ PÍŠA, Vladimír: 1991, „Plující víno.“ *Tvar* č. 48, s. 14.

kritickým pohledem jen na pohled svůj, jako člověka zde nenarozeného. Ale promlouvá a přijdou mu směšné. On sám, považujíc se spíše už za Švýcara, nemá s integrací velké problémy.

Základním překážkou, která stojí v románu mezi čtyřmi ústředními postavami je o všeobecné kulturně-humanistické krizi v celoevropském uspořádání. Důkazem o souvislostech s těmito událostmi jest další metafora, která uvádí jednu z kapitol:

„Máme dost důvodů k pláči – i bez vašeho slzného plynu!“

Z nápisů na zdech švýcarských měst v dobách nepokojů mládeže počátkem osmdesátých let.⁶²

Hlava rodiny Petr nebyl zbit policisty, jak si myslela babička, nýbrž právě demonstranty. A právě zde začíná být odkrýváno nejzásadnější téma, kterým se chce autor zabývat. Je jím, jak již bylo řečeno, konflikt několika generací a světů. Nejedná se však o světy naprosto již od zárodku odlišné. Všechny postavy pocházejí ze stejného prostředí a mají, snad až na výjimku v podobě Karla, totožné kulturní kořeny. Vejvoda zde spíše tedy promlouvá o odcizení a o následcích tím způsobených.

V již zmíněné úvodní kapitole se přesvědčujeme, že komunismem vycovaná babička se není schopná téměř v ničem adaptovat do odlišného systému. Nedokáže uvěřit svému synovi, že „nakládačku“ dostal od demonstrantů a ne od esenbáků. Srovnává poměry v Československu a v cizině. Co se týče syna Karla, tak ten již nepocítuje žádný smutek ze ztráty ideálů, tak jak se tomu děje u jeho rodičů. Nechápe jejich nikdy nekončící problémy spojené s plnohodnotnou asimilací jazykové komunikace. Je nutné si uvědomit, že syn Karel mluví česky již jen s přemáháním a ještě k tomu pouze lámově. Jedinou spojitostí s českým jazykem jsou mu jeho rodiče. Ty se naproti své vůli stávají tlumočníky mezi ním a babičkou. A nejedná se jen o stránku čistě jazykovou, ale prakticky o kompletní osobní světy, které je obklopují. Vejvoda upozorňuje, že již tak těžké soužití dvou ob generací, je ještě nesčetněkrát komplikovanější, když žijí obě v odlišném kulturním prostředí. Autor se v knize snažil znázornit onu konfrontaci dvou jazykových skupin. Text je plný míšení němčiny s češtinou. Tímto je velmi dobře obrazně znázorněna ona neschopnost pochopení se a dodává to na síle autentičnosti.

„–Blödsinn, tohle není Knüppel. To mu dali jenom Orhfleige. Ucho? – Pohlavek, upřesní jeho matka, která se dívá alespoň v zrcátku. – Facku? Urazí se nečekaně

⁶² VEJVODA, Jaroslav. *Zelené víno*. 2. vyd. Praha: Art-servis, 1991, s. 7.

babička, dyť to by museli mít ruce jako kopyta. Majzli ho pendrekem, to poznám. – Mensch, babičko, ohradí se vzrušeně vnuk, do Gesichtu přece nebijou. Das Dürfen sie sich nicht listen. To by už neměl zuby. – A má? Zajímá se babička. Spolu s vnukem učiní neomalený pokus prozkoumat ústa zbitého. V tu chvíli zasáhne žena za volantem: – Petře, napomene podle svého ustáleného zvyku oběť, tak už toho nech. Musíme jet. Zejtra deme zase dělat! – Wahnsinn, odporuje nejmladší člen rodiny, nikam domu sondern sofort zum Arzt. K doktor! Kvůli Zeugnis. Die Kerle muss man anklagen. – Nápad, děsí se stará žena, aby pak ještě sebrali chudáka doktora. – Mamin...ko, co to po...vídáš? Mumlá syn s přemáháním. Ale stav jeho nervů, těžce zkoušených peklem konzumní emigrace a teď doškubávaných, počíná mu působit větší muka než ta rozbitá ústa. – Mě přece vůbec po...li... “⁶³

Zajímavou složkou románu je název. Ve své studii se o něm zmiňuje i Helena Kosková.⁶⁴ Ta vidí v leitmotivu vína možnou asociaci s Nerudovou *Romancí o Karlu IV.*⁶⁵ Král Karel zde s přítelem Buškem z Vilhartic ochutnává víno z burgundské révy, kterou král do země přivezl. Chlubí se, že jde o první víno, které kdy v Čechách zrál. Po prvním ochutnání je však znechucen jeho trpkou chutí. Rozhovor se náhle vyvine až k diskuzi o charakteru českého lidu. Dvojice dojde k závěru, že s vínem je to stejné jako s českým lidem. Na první zdání je trpké, ale pak si ho člověk oblíbí.

*„...Nu vidíš, králi: tak náš lid!
Má duši zvláštní – trochu drsná zdá se –
však květe po svém, v osobité kráse –
teď přerušil svůj náhle klid
hned rozveselen Vilhartice –
ach přiblíž k tomu lidu hled
a přitiskneš svůj k němu ret*

⁶³ VEJVODA, Jaroslav. *Zelené víno*. 2. vyd. Praha: Art-servis, 1991, s. 26-27.

⁶⁴ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996, s. 201.

⁶⁵ Jedna z osmnácti lyricko-epických básní z cyklu *Balady a romance*. Neruda zde zpracoval svůj postoj k národu jako přirozenou pospolitost lidí s propojenou dějinnou pamětí a tradicí. Tématickými okruhy zde jsou především příběhy z národních dějin, biblické motivy a politické a společenské uspořádání tehdejšího světa.

LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004, s. 290-291.

⁶⁶ NERUDA, Jan. *Balady a Romance*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959, s. 26.

*a neodtrhneš více!*⁶⁶

Jak jsem již předesílal, že Vejvoda se v románu hodně spoléhá na čtenářovu schopnost a chuť přemýšlet. Doufá, že těmito skrytými indiciemi si vynutí pohlédnout na problematiku např. i z historického hlediska. Jan Neruda přeci bojoval stejně jako Vejvoda proti obrozeneckému nacionalismu. Stejně tedy jako u vína, by nám nemělo připadat vše špatné ještě předtím, než to poznáme.

Autor v knize *Zelené víno* tedy reflektuje tehdejší nelehkou dobu totalitních režimů, zavřených hranic a společenské odcizenosti. Evropu spatřuje ve stavu krize, kdy individuální pohled se musí sklonit před pohledem většinově konzumním. Vysmívá se účelovým ignorancím pochopit souvislosti a vztahy mezi více světy a mezi časy minulými a současnými.

2.5 PROVDANÁ NEVĚSTA

Posledním Vejvodovým tzv. exilovým dílem je povídková sbírka *Provdaná nevěsta*. Všechny devět povídek s výjimkou té poslední bylo napsáno v rozmezí roku 1984 až 1989.⁶⁷ Jak jsem již podotknul, *Provdaná nevěsta* se stejně tak jako *Zelené víno* upíná ke kontrastu dvou odlišně vyvíjejících se světů. Tím spadá do pomyslné poslední skupiny autorova charakterového vývoje, který se odrážel v jeho exilové tvorbě.

Je však nutné brát v potaz dobu, ve které jednotlivé povídky vznikaly. Období od poloviny osmdesátých let do převratu v roce 1989 bylo ve znamení jistých mezinárodně politických změn. Západní státy přestávaly vítat emigranty s otevřenou náručí jako v minulosti. Všemožně jim znesnadňovaly přístup a docházelo dokonce k deportacím. Na druhou stranu se ale emigrantům, kteří začali žít v exilu již před delší dobou, otevírala možnost se daleko více přiblížit své rodné zemi.⁶⁸ Proto se v *Provdané nevěstě* otevírá téma doposud nezmíněné. Je jím poměr mezi domovem a exilem a složitý návrat domů. Na stranu druhou Vejvoda sledoval už v předchozích knihách spíše ty postavy emigrantů, kteří o sobě nemůžou ani po letech říct, že již nejsou emigranty, ale „upravenci“.⁶⁹

Vysvětlit termín „upravenci“ v souvislosti s literaturou, konkrétně pak s exilovou literaturou Jaroslava Vejvody, není snadné. Je pravda, že blížící se kolaps komunistického režimu znamenal příležitost osvěžit styky s Československem, navštívit přátele, příbuzné. Tato šance však byla podmíněna určitými aktivitami ze strany samotných emigrantů. Po získání občanství v zemích západní Evropy se zde měli možnost lidé obrátit na úřad zastupující komunistické ČSSR s žádostí o beztravné cestování zpět domů při zachování československého občanství. To pro ně znamenalo splnění několika podmínek včetně poslání žádosti o milost prezidentovi republiky.⁷⁰ Tyto skutečnosti byly však pro charakterové typy autorových postav většinou naprosto ponižující a nepřijatelné.

⁶⁷ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996, s. 202.

⁶⁸ Československo bylo jako člen Varšavské smlouvy (1955) pod pevným politickým vlivem SSSR. Určitá změna nastala v roce 1985 zvolením Michaila Gorbačova jako generálního tajemníka KSSS. Jeho výraz „glasnost“ (=otevřenost) ve smyslu politické reformy znamenal zlepšení vztahů se západními státy. NÁLEVKKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. stol.* 1. vyd. Praha: A. Skřivan ml., 2000.

⁶⁹ NOVOTNÝ, Vladimír: 1994, „Češi nekrásní, Češi nesví.“ *Tvar* č. 21, s. 13.

⁷⁰ *Ústřední věstník České socialistické republiky*, částka 2, ročník 1977 (1. 6. 1977).

V úvodní části této se opět zaměřím na literární metaforu, která i v tomto rukopisu hraje nezbytnou roli. Kniha je znovu plná citátů a úryvků, které ve čtenářovi vzbuzují asociace.

„*Tak jako v románu Osel aneb splynutí je příběh švýcarské současnosti podáván na pozadí Dostojevského díla a kafkovské absurdity, v Provdané nevěstě se pohybujeme v pokleslé rovině českého pivního vlastenectví...*“⁷¹

Vejvoda své dílo se Smetanovou operou spojuje tedy nejen skrz název povídky, potažmo celé knihy, ale i citáty ze Sabinova libreta. Záměrně zpodobňuje jednotlivé postavy, text pomocí oddílů s podtexty člení tak, že navozuje dojem divadelní frašky. Vysmívá se pokleslému českému pivnímu vlastenectví.

„*České pivo píti, české děvče míti! Hoj, radosti takové mají jenom Čechové*“

Čeněk Závrt,

Staročeské písně pivovarské (1896)⁷²

Na poněkud smutnou realitu naráží Vejvoda ukázkou několika inzerátů. Ty s ironickým nádechem reflektují snahu jeho spoluexulantů o začlenění do nové společnosti.

„*VDOVA, právníčka z Prahy, 60, se zájmem o umění, historii a numismatiku by se ráda provdala do Kanady.*“

„*POJEĎ S NÁMA ZA HOLKAMA! Pořádáme 14 denní zájezdy k Jaderskému moři za účelem seznámení s českými a slovenskými děvčaty. Bližší informace pod zn. Holky!*“⁷³

Abychom si mohli dobře uvědomit stádium autorova pohledu na život v emigraci v osmdesátých letech, je nutné pojmenovat prvky, které jsou při porovnání s předchozími knihami nové. Vejvodovu prvotinu a *Provdanou nevěstu* dělí celých dvacet let. Z mladého vystrašeného muže se mezitím stal člověk středního věku s prohlubující se názory na život kolem sebe. Hořkost a trpkost jeho psychologických analýz se postupně prohlubovala. V *Provdané nevěstě* se však autorovy trápící se hrdinové začínají potýkat s úplně novým nepřítelem.⁷⁴ Těmi jsou zdánlivě neškodní občané, kteří přichází z domovské vlasti. Jejich úloha v jednotlivých povídkách je dvojí.

⁷¹ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996, s. 203.

⁷² VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 7.

⁷³ Tamtéž s. 7.

⁷⁴ NOVOTNÝ, Vladimír: 1994, „Češi nekrásní, Češi nesví.“ *Tvar* č. 21, s. 13.

Můžou být pouze určitým prostředkem k zobrazení jedinců, kteří se zcela bez zábran aklimatizovali do konformního prostředí. Je tedy pravda, že v tomto případě nejsou tito „nově“ přichozí tzv. novými nepřáteli a předchozí označení není tedy úplně přesné. V takto tématicky sestavených povídkách zosobňují spíše neutrálně laděné charaktery postav, či podle mého názoru vzbuzující dokonce až lítost a pochopení. Jako faktický argument svého názoru bych chtěl zmínit především povídku *Kočár do Mexika*.

Mladá rodina vysokoškolského učitele, která byla donucena z politických důvodů k emigraci, je pozvána na odborný kongres, kde má otec Jiří přednášet. Manželé jsou s mladým synem vystaveny až extrémně absurdním podmínkám. Ty spočívají zejména v rozdílu mezi dosavadním strádáním v utečeneckém lágru a přepychovém pěti hvězdičkovém hotelu, kam jsou pozváni. Přepych je zde však jen zdánlivý. V hotelu je například podávána v rámci konference zdarma pouze snídaně. Rodina, prakticky bez peněz, se tedy téměř až tragikomickým způsobem vyrovnává se skutečností, že bude celý den bez jídla. Ke všemu jde samozřejmě i o to, nedat před místní snobskou společností najevo nic o svém nuzném postavení. Z vyobrazení těchto postav vidím Vejvodovu vzpomínku na začátky v exilu. Hrdinové jsou nesmírně podobní těm, kteří v *Plujících andělech* bojovali se svým vlastním ztrácejícím se sebevědomím a hrdostí. A to ať již důvodem bylo milostné dobývání švýcarských namyšlených slečen či snaha zajistit si teplejší zimní oblečení, zaměstnání nebo byt.

„- A ty mu dáš na voběd, jo? Odporovala žena, podrážděná mužskou paličatostí. Říkals sám, že snídaně je naše živitelka a že se musíme nadlábnout ráno. Jediný jídlo. Máme už jen keksy a drobný na tuzéra na pokojský, že jsme v nóbl baráku, abychom nevypadali jako šupáci. Ale jsme. Celej den na ulici jako ěáká šlapka.“⁷⁵

Hlava rodiny vidí v konferenci lákavou příležitost, jak získat nějaké místní kontakty, které by mohly přinést tolik vytouženou práci. Naděje narůstá po seznámení s doktorem Pávkem. Právě ten je středem autorova zájmu a kolem něj také rozplétá doposud nepoloženou otázku. Rozvoj vztahů s opuštěnou vlastí přinášel další možné kritické napětí mezi lidmi stejné národnosti žijícími však v exilu v západní Evropě. Helena Kosková o tomto jevu mluví jako o problému dobře známém především právě v akademickém světě.⁷⁶ Doktor Pávek má nejdříve Jiřího za úplně někoho jiného. Poté co zjistí pravé důvody jeho útěku z Československa, naprosto obrací a své předchozí, až

⁷⁵ VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 71.

⁷⁶ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996, s. 203.

vlezlé vnučování, mění za ignoraci a zavržení. Pro emigranty jako doktor Pávek představoval styk s disidenty doma či v exilu cosi nepohodlného, co by zásadním způsobem mohlo narušovat spolupráci s českými institucemi.

„Zkrátil to: ...– kvůli nějakému manifestu proti kulturní devastaci. A jel jsem jako namydleném, vlastně sem se dlouho nezastavil ani v tý kotelně...až tady v lágru. Vpodstatě mi to vystěhování nabídli a já byl rád. S lopatou to moc neumím...- Vlastně jsem to tušil. Ale mávla mě ta jmenovka. Kývl směrem k cedulce na Jirkově plášti, kde pod jménem stálo čitelně město, oběma původně společné. – Bohužel, musíte znát hořkou pravdu. A ta zní, že jako uprchlík nemáte ve Švýcarsku šanci. Tady v Rakousku je sice méně pracovních příležitostí a výdělky jsou asi nižší, zato smíte zůstat. Tak si vyberte...“⁷⁷

Když opomeneme tuto výjimku, většinou jsou noví emigranti spíše představiteli nějakého neznámého a vzdáleného světa. Navenek přitom vykazují veškeré atributy společného češství. Mluví českým jazykem. Chodívají denně do legendárních hospůdek, které tolik znamenali pro Vejvodovo předexilové mládí. Můžou se procházet kolem panoramatu Hradčan. Nebo si mohou vybírat z bezpočtu českých holek.⁷⁸ Z těchto důvodů považuji dílo *Provdaná nevěsta* za autorovu nejsmutnější výpověď. Vzpomínky, které byly pro autora živinou v jeho trápení a nelehkých dobách náhle zprudka naráží na realitu.

Největší trauma může exulantům paradoxně způsobit právě ona tolik vytoužená setkání s čímkoli, co by mohlo souviset s domovem. Vladimír Novotný zmiňuje podtitul knihy: *Pivočáry (zpěvohry 1987/89)*.⁷⁹ Tzv. kouzlo pivočár, které tak silně přitahuje postavy tohoto textu, se zlehka mění na nechut' a poznání toho, že doby mládí jsou již dávno pryč. Po několika českých zážitcích s místními úřady a celkově chmurným stavem společnosti odjíždějí znechucení.

Zde bych se chtěl ještě zmínit o skutečnosti, která pro mě byla naprosto překvapující a řekl bych až naprosto senzační. Dokud jsem se neseťkal s tímto Vejvodovým dílem, neslyšel jsem o ničem podobném jak v okruhu literárním, tak ani jinde. Na začátku své analýzy o tomto díle jsem uvedl několik vybraných ukázek z inzerátů československého exilového tisku. Autor tímto dokládá, že před rokem 1989

⁷⁷ VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 81-82 (kráceno).

⁷⁸ NOVOTNÝ, Vladimír: 1994, „Češi nekrásní, Češi nesví.“ *Tvar* č. 21, s. 13.

⁷⁹ Tamtéž s. 13.

byly hojně cestovními kanceláři organizovány zájezdy jejichž smysl se dá lehce vydedukovat. V povídce *Oheň* se hrdina, hledající lásku, vydává na dovolenou k Jaderskému moři. Zde hledí autorovými očima, které se diví a současně se vysmívají, na zástupy československých dívek, kterým bylo umožněno vycestovat. Ve spojení s novými „západáky“, kteří dovolenou využili k chlubení se svými konzumními úspěchy a mávání svých nadutých peněženek plnými cizích valut, se odehrávaly pro sociálně laděného Vejvodu těžko pochopitelného scény.

„- No tak slečny, to je jasny, my jsme teda poslouchali, dyť máme uši, že jo, ale my vám zaplatíme bolestný, at' nejste škodný, dyť jste tak pěkný. A už to jede dámy, jen žádný upejpání. Ale o tom nemůže být ani řeči. Emigrantské prkenice, nabitě nejen inflačními dináry, už přilákaly jinak neochotného číšníka k oběma stolům. Děvčata, dosud šetrně usrkávající, svižně dopíjejí na ex a nastavují sklenice k společnému přípitku. Kecal z Alp začal nalévat, volnou rukou přitom lapá po volných ramenech nejbližší a nejkypřejší dívky a volá na ni ve vlasteneckém roztoužení. – Pocem, holka, pocem ke mně, dyť sme voba z český země!“⁸⁰

Ukázka reflektuje setkání stejné generace, která však vyrostla v rozdílných podmínkách. Na straně jedné hlupácky snobské vědomí o společenské nadřazenosti. Na straně druhé vychytralé nabízení právě těch „provdaných nevěst“, které by byly ochotny ve „Švajcu“ dokonce i rodit.⁸¹

Další dramatické líčení bolestného vystřízlivění z veškerých ideálů, které si navrátilci po spoustu let ve svém nitru hýčkali a opracovávali je do fiktivně vysněných tvarů, je rozehráno také v ústřední nejdelší povídce. Znovu mám pocit, že hlavním hybatelem tématické části je finanční stránka. Dá se to považovat za zčásti logické. Vraccující se emigranti se mnohdy setkávali s opovržením, nezájmem a závistí. To mohlo být způsobeno nepochopením motivace k emigraci a poté k návratu. Navrátilci byli kategorizováni jako ti, co šli za lepším. Zatímco oni zde jen trpěli. Nedokázali si jako důvod k útěku pojmenovat žádný jiný kromě toho ekonomického. Nebrali v potaz například politický záměr a touhu po svobodě. I této představě bohatých západoevropských obyvatel však Vejvoda zde odkrývá pravou tvář. Čeští příbuzní rodiny, která přijíždí, se nejprve zdají být těmi chudými socialistickými občany. Ve skutečnosti si staví velký dům a jezdí v lepším autě než rodina z kapitalistického

⁸⁰ VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 163.

⁸¹ NOVOTNÝ, Vladimír: 1994, „Češi nekrásní, Češi nesví.“ *Tvar* č. 21, s. 13.

Švýcarska. Ke všemu tito, autorem pojmenování, domorodci vyžadují a bez projeveného vděku přijímají množství darů.

„- Za kačky ted'ka už pomalu nic pořádného nepořídíš. Kde tedy vzít? Voni prej marky přeplácej Poláci, víc jezděj a kšeftujou, letí to nahoru jako blázen. Tak jsme mysleli, že bys... - Kolik? Usekne návštěvník a snad i kupec zbytečnou předmluvu... - No kolik asi, rozvažuje brácha handlíř. Podle katalogu, jak jsem už řek. A je nás na to pět. Tak aby z toho každém měl takovejch... - Povídals, že to potřebujete na kšeft. A to fáro jste dostali. Zadara. – Dostali, ale prodáváme, to se dělá i tam u vás, né? – To jó, ale udělá se cena. Tak kolik? – Hele, za patnáct to máš za babku. Dyž to venku střelíš, vyděláš majlant. Ty už vo nějakym daru nikomu nemusíš vykládat. Stejně to byl tak na půl dluh. No českej dar!“⁸²

Pátá kniha by se dala nazvat jako poslední část uzavřeného kruhu, ve kterém se Vejvodovi spoluexulanti po začátcích v emigraci, postupné (ne)nivelizaci a generačních potížích, postupně vyrovnávají s návratem domů. Tak jako Vladimír Novotný se domníván, že tímto završením onoho cyklického bloudění, se završují trauma exilová a jsou nahrazována spíše již jen traumaty existenciálními.⁸³

⁸² VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 205.

⁸³ NOVOTNÝ, Vladimír: 1994, „Češi nekrásní, Češi nesví.“ *Tvar* č. 21, s. 13.

3. VYBRANÉ PRVKY VEJVODOVY LITERATURY

Tato kapitola se bude zabývat některými vybranými prvky v textech Jaroslava Vejvody. Nejedná se o nějaký soupis dalších ústředních témat, které by autor rozvíjel. Jde spíše o oblasti či literární vrstvy, které jsou v dílech přítomné. Rozhodl jsem se tuto tématickou část zařadit do své práce z jediného důvodu. Během další a další četby Vejvodových povídek a próz jsem nabyl přesvědčení, že tyto prvky jsou nedílnou součástí autorova literárního stylu a byla by škoda se o nich nezmínit.

Jde zde tedy znovu zejména o subjektivní výběr a následnou analýzu. Ta je prováděna několika kroky. Jednak jsem se snažil použít ukázky z textů, které by možná co nejvíce o daných prvcích vypovídaly. Následně jsem poukázal na důvod, který vedl autora k jeho zařazení. Tyto poznatky jsem poté aplikoval při zařazení daných jevů do celistvého kontextu Vejvodovy literatury. Snažil jsem se také o vyhledání souvisejících textů od jiných autorů, které by v tomto ohledu byly buď tématicky či stylově podobné nebo se naopak zcela odlišovaly.

Za oblasti, které budu podrobněji zkoumat po zhodnocení výše uvedených argumentů, jsem zvolil: pohled dítěte u Vejvody; humoristická stránka; prvky erotiky.

3.1 POHLED DÍTĚTE

Dítě v rodině emigrantů by klidně mohlo být samostatné téma pro nějakou odbornou sociologickou práci. Z hlediska psychologie a sociologie se jedná o velice závažné téma. Nezralí jedinci jsou vytrženi z prostředí, na které jsou zvyklí, proti jejich vůli. Posléze jsou aklimatizováni do úplně nového, naprosto neznámého světa.

Především v povídkových textech Jaroslava Vejvody můžeme na nahlížení děje dětskýma očima narazit mnohokrát. Když si uvědomíme témata, kterými se autor v exilu zabýval, prvek dítěte se zde zdá jako naprosto přesné a vhodné vyjádření.

Již v předchozí části jsem při analýze jedné povídky zmínil podobnost s jazykovým, ale i tématickým stylem amerického spisovatele J.D. Salingera. V těchto částech Vejvodova díla, kde čtenář nahlíží na prostředí exilu skrz dítě, se Salingerovo generační sdělení zdá aktuální i zde. Vejvoda kritizoval a nedokázal pochopit zkažené charaktery emigrantských duší, které vinou svých nositelů rezignovaly z veškerých svých původních ideálů. A právě z tohoto důvodu autor často volil za vypravěče právě dětské postavy. Jen čistý, vnějšími vlivy nezkažený pohled na okolí může nejreálněji vylíčit Vejvodo rozhořčení.

Stejně tak Salinger ve svém nejslavnějším románu *Kdo chytá v žitě* vyjadřoval o svém odporu k širokým masám a o bezhlavé snaze se do nich zařadit. Zavrhoval současný svět plný tradic, zajetých kolejí a lidské přetvářky. Mladý chlapecký hrdina Holden Caulfield poukazuje na omyly dospělosti. Především pak na rychlé úsudky, černobílé vidění a zničující touhu uspět ve všech směrech, pokud možno lépe než ostatní.

Totožné pocity zjišťujeme u Vejvody např. v povídce *Babičko, pošli mi modrýho slona*. Prožitky ze života ve Švýcarsku jsou zde podávány ich-formou. Z dopisu adresovaného babičce můžeme vyčíst neúprosný asimilační tlak prostředí, do něhož s rodiči emigrovali. Smutně dojemný, a jakoby symbolický, je již název povídky. Holčička píše se žádostí o poslání své staré a poničené, přesto však oblíbené hračky.

„...toho s tím jedním uchem přiřitým. Je malej a vejde se do úplně malý krabice. A je taky lehký, plyšový, nebude těžší než psaní. Já si tady nemám s čím hrát. Tatínek mi koupil hodně různěch věcí a stálo ho to moc peněz. Koupil mi třeba kolečkový brusle, jenomže já se na ně bojím postavit a tatínek se zlobí. Říká, že jsem nemotora, to nemůžeš bejt, prokrista, jako jiný děti, jiný choděj do baletu a ty pořád někde sedíš jako

buchta. Říká tatínek...Maminka mi koupila nějaký panenky, tak jsem si hrála s panenkami. (Jsou tady jiný, než co jsem měla doma, babičko, jsou takový voňavý a všechny mrkaj a taky některý pláčou. Jako lidi.)“⁸⁴

V této povídce je pak navíc ještě přítomný smutek, s kterým se malá hrdinka musí vypořádat. Ten je způsoben konflikty uvnitř rodiny, vyplývajícími z toho, že se rodiče neshodují v názorech na to, jak by si v novém prostředí měli počínat.⁸⁵

„Já taky nejsem pilná. Jsem nepozorná. A maminka nezavařuje na zimu. Jenom tatínek je pilnej. Nejen v práci. Von se mnou třeba po večeři mluví německy, abych se hodně naučila, a tak mu vopravuju pády. Ale maminka říká, že se doma má mluvit rodnou řečí. A tak když chci polívku, tak říkám: Maminko, můžeš mi dát ještě trochu polívky? Ale vo sůl musím říct tatínkovi německy. A tatínek říká: Bitte. A já říkám: Danke vielmals...Jednou maminka řekla: Ale je to přece rodná řeč! Ale tatínek povídal, že tady už stejně umřem, a tak se asi musíme milovat. Chceš aby holka byla stejnej šicofrénik jako my? Říkal tatínek.“⁸⁶

Z ukázky je čitelná jedinečnost dětského pohledu vyprávění. Právě např. tímto roztomile naivním přepisem rozhovoru, kterému holčička ne úplně rozuměla, je zaručena autentičnost podávaných pocitů. Slovo *asimilovat* je nahrazeno obratem *se asi musíme milovat*. S tímto jevem se nejen v této povídce setkáváme několikrát: např. místo *splynout s davem* - *splynout s davidem*, *práce vědecká* - *práce v-ě-n-e-c-k-á* atd.

Jiří Pechar se k této „korespondenční“ povídce vyjadřuje tak, že dopisová forma je pouze zdánlivá. Je zde dosahováno tak intenzivního dojmu reality, jaký čistě realistický přepis nikdy vyvolat nemůže. Struktura textu a časté grafické znázornění myšlenkově významných slov připomíná svým ustrojením spíše báseň či dramatický přepis.⁸⁷

Odmyslím-li si prostředí do, kterého je Vejvodova literatura zasazená, s naprosto stejným stylem vyprávění se setkáváme u české autorky Ireny Douskové v jejím románu *Hrdý Budžes*.

Důležitým znakem autorova stylu je zařazování introspekce neboli určitého vnitřního sebezpozorování vlastních duševních pochodů a stavů. (Nejen) děti často

⁸⁴ VEJVODA, Jaroslav: *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 70 (kráceno).

⁸⁵ ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1.vyd. Praha: Trizonia, 1991, s. 155.

⁸⁶ VEJVODA, Jaroslav: *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 76-77 (kráceno).

⁸⁷ PECHAR, Jiří: 1991. „Čech v cizině.“ *Literární noviny* č. 51, s. 4.

přemýšlejí o vlastním chování a jednání, vynořují se jim nostalgické vzpomínky a s nimi spojený pocit nejasné ztráty.

Vejevoda nepíše o dětech jen takto přímo. Ne všude je tedy povídka vystavěna na dětské ich-forma. Dětské charaktery zastupují jinde funkci přímé konfrontace mezi dospělým a dítětem. Jedná se tedy spíše o pohled na něj, než o vidění jeho očima. Přesně takto je tomu v povídce z autorovy prvotiny z názvem *Hluk v tiché krajině, bez ptáků, bez vánku*. V tomto případě již jde o hrdinu trochu staršího, generační problém je zde ale neméně aktuální. Děj se odehrává ve vlaku jedoucím těsně po invazi v roce 1968 z Československa na Západ a jejím jádrem je vztah idealistického a nekonformního příslušníka mladé generace ke generaci jeho rodičů.⁸⁸ Hrdina má ke svému otci, který sedí v témže vagóně v kupé, podezřívavý a skeptický vztah. Na malý čas ho však začne obdivovat. Těsně před příjezdem vlaku na hranice mu otec totiž svěří k opatrování balíček, který, jak sám říká, by u něho pohraniční kontrola neměla najít. Syn se domnívá, že otec má v úmyslu převést nějaký závažný materiál, protestující proti invazi. V závěru se však i se svým domnělým hrdinským činem propadá do naprosté deziluze. Po příjezdu se dozví, že v balíčku byly pouze západní peníze.

„Uviděl hraničku bankovek, snad malé jmění, ale spíše jenom tak něco pro začátek, ty valuty měly tady zcela jinou – to jest svoji domácí – hodnotu, nedovedl to přesně zhodnotit a také nemohl. Neuvažoval několik vteřin o ničem. Bylo to příliš banální rozuzlení. Vzpíral se mu věřit, vzpíral se věřit svému předchozímu nadšení, své důvěře, svému odhodlání a odmítal věřit tomuto zklamání, jako odmítáme věřit smrti někoho, kdo je nám blízký. Obrátil tvář do krajiny, aby nemusil sledovat počítající prsty a tu tvář naprosto nepochybující o významu a oprávněnosti svého počínání. Byla to hodina rody a ptáků, ale ti nebyli v rachotu kol slyšet. Jediným hlukem v této tiché krajině byl hluk vlaku, který ho unášel s celou jeho nesmělou nadějí, nevysvětlitelnou lítostí a tichým steskem.“⁸⁹

⁸⁸ ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1.vyd. Praha: Trizonia, 1991, s. 153.

⁸⁹ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 25-26.

3.2 HUMORISTICKÉ PRVKY

Humor není tím, co by v nějaké velké míře vyzařovalo z Vejvodovy literatury. Jeho díla jsou z větší části naplněna spíše smutkem, zklamáním a rozhořčením. Nicméně i zde najdeme části textů, které představují určitou výjimku. Jelikož autor zosobňuje opravdového mistra v umění vylíčit realitu, nejinak je to i ve složce humorné. Helena Kosková hodnotí Vejvodův styl jako „opisování poslechem“ skutečnosti hovorového jazyka. Jeho schopnost charakterizovat hovorovou řečí je pozoruhodná a tvoří základní prvek dojmu „snímku skutečnosti“, navazujíc tak na Škvoreckého, ale především na Hrabala.⁹⁰ Ukázka z povídky *Lesní slavnost* líčí historky emigranta Medvědáře. V jedné z mnoha svých historek, které jakoby pocházely z jiného světa, vypráví o příteli Detektivovi, který je proslulý svou touhou ulovit bobříka mlčení. Medvědář přesně typově připomíná postavy, které jsou tolik podobné Hrabalovým pábitelům. Pro okolí se zdá obhroublý. Jeho líčení je osobité a je z něj poznat zvláštní a osobitá láska k životu.

„Minulej tejden sme byli na houbách, pokračoval Medvědář. Vzal si na to nějaký atlas hub a nasbíral spoustu prašivek. Říkal sem mu, že sou ty jeho houby nějaký divný, ale on mi ukazoval nějaký obrázek, že sou to jedlý houby. Bylo tam taky napsáno, že sou velmi chutný a že ten, kdo je nesbírá, je nevědomec. Von si je pak usmažil a chtěl mi taky dát, ale já sem to nejed. Usmažil jsem si lišky. Tak von sněd ty svoje holubinky sám, měl jich plnej talíř. Potom chodil po pokoji, hladil si břicho a pořád mi ukazoval, že sem jako hloupej – protože von nesměl mluvit kvůli tomu bobříkovi, žejo. Asi za půl hodiny si sed ke stolu, vzal si brejle a začal si prohlížet zase ten atlas hub. Snad chtěl přijít na nějaký nový druh jedlejších chutnejch lacinech prašivek. Čet sem Bílého tesáka, já mám londonovky strašně rád, a najednou slyším, jak Detektiv promluvil. – Jirko, povídá, kamaráde, kolik je hodin? Hned jsem vyskočil, protože to bylo porušení bobříka. Seděl u stolu a byl celej bledej. – Proč se ptáš? Povídám. – Protože za tři hodiny budu mrtvej! Ukazoval mi do tý knížky. Byl tam skoro úplně stejnej obrázek, jenomže pod tímhle bylo napsáno, že sou to prudce jedovatý houby...“⁹¹

⁹⁰ KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996, s. 196.

⁹¹ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 106-107.

To, co mě na těchto odstavcích, jejichž počet není nijak velký, u Vejvody přitahuje, je ona symbolika v celém rozsahu jeho literatury. Představují jakési světélko na konci dlouhého a temného tunelu, které žene člověka dopředu a odrazuje ho od toho, aby se otočil a vrátil zpět. Na konci toho tunelu totiž možná čeká lepší budoucnost nejen pro emigranty, ale i pro společnost, systém, mezilidské vztahy, politiku atd.

3.3 EROTIKA

Erotice se dává přibližně podobný význam jako pojmu sexualita. Osobně však vidím pojem erotika jako kultivovanější či něžnější transformaci sexuality.

U Vejvody se s oblastí erotiky setkáváme v několika odlišných rovinách. Ty se odlišují svým předmětem sdělení, které chce autor čtenářům předat. Především je to mladistvá láska a horoucí touha po poznání. Toto je přítomné především v prvních Vejvodových exilových textech. Lidé náhle žijící daleko od domova a svých vazeb, se i v cizině chtějí seznamovat, bavit se a milovat, tak jako to činili doma. Nebo je v tom naopak třeba pouze nutnost najít spřízněnou duši, ke které by se alespoň na prchavý moment mohli přivinout a zapomenout na svůj stesk a trápení.

V těchto případech je z Vejvodových textů znát jeho zřejmě introvertní a především velice citlivá povaha. Jeho vyjádření je velice něžné a jemné. Ve čtenáři tak jednoznačně budí pocit, že čte o následku milostného a hlubokého vzplanutí dvou lidí, nikoliv čistě o duchovně prázdném fyzickém kontaktu.

Zde mě napadá srovnání s jiným českým spisovatelem Janem Pelcem. Tento téměř o dvacet let mladší autor psal ve své nejslavnější trilogii *...a bude hůř* o postavách na okraji normalizační společnosti. V poslední části se ústřední hrdina Olin také ocitá v exilovém prostředí. Pojetí sexuality je v Pelcových knihách diametrálně odlišné. Necháme-li stranou politicko-společenský kontext jde v *...a bude hůř* především o oslavu alkoholu a nezávazného sexu. Pelc zvolil naprosto jiný styl vyličení sexu. Výrazovým prostředkem je zde vulgarita a také přesný anatomický popis. Kdybychom u obou autorů brali tyto části jejich textů jakou určitý obecný a určující vzorek, mohli bychom zde probírat tolik diskutovaný rozdíl mezi erotikou a pornem nebo řekněme spíše mezi erotickou a pornografickou literaturou.

Druhá linie, kde se můžeme s erotikou u Vejvody setkat, je již značně tísnivější. Především když se Vejvoda zabývá otázkou soužití manželských párů v emigraci. Překážky, které jsou před ně postaveny jsou natolik neprostupné, že to má na ně místy až nedozírné následky. Nové prostředí znamená leckdy neřešitelné odcizení mezi partnery. Výjimkou není ani stránka sexuální.

„– *A neříkej mi pořád Piňďo. Ty sám taky nejseš žádněj Rambo. Jseš malý pivo. – No říká se malej, ale... – Jau. No tak počkej, takhle mě rozcucháš eště víc, než už jsem. Ale tiše jo? Ať to kluk aspoň neslyší, dyž už to někdy vidí v televizi a... ách...Milovali se*

tichounce, v bubnové palbě doléhající z předpokoje. Lída, zvaná Jiřím neprávem Piňďa, což ji dráždilo víc než jeho ranní neklid, dýchala do podušky, jak si navykla v pražských podnájmech i v s tísňných prostorách uprchlického tábora, kam se po neděli vrátí, snad už ne nadlouho. Na to však právě nemyslila. Otočená zády k tomu, s nímž ji spojovaly vzpomínky a obavy spíše než doteky a vjemy zcela nepodobné těm, jaké pociťovala před léty, pátrala hlavně po zvucích dohasínajících bojů od vedle. Ale manžel dosáhl naštěstí svého mužného vítězství dříve než Marťané v Arizoně nebo Rusové v Berlíně.“⁹²

⁹² VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 68.

4. VEJVODA V LITERÁRNÍM KONTEXTU

Chceme-li nahlédnout na kořeny české exilové literatury, musíme se vrátit zhruba třicet let před Vejvodův útěk do zahraničí. Zdeněk Němeček, který byl vrstevníkem Čapka a Poláčka, se jako první zabýval tématem českého člověka v cizině. Němeček byl legionář a diplomat, masarykovský demokrat a vyznavač politického evropanství. V padesátých letech se problematikou emigrace, bolestné zkušenosti lidí, kteří ztratili domov a jsou osamělí v cizím prostředí, zabýval také Egon Hostovský.⁹³

Tlak asimilace mohl působit na každého autora, píšícího v exilu, jinak. Cizina mohla být zdrojem bohatých zkušeností, z kterých vyrostla jedinečná díla. Mohla však také způsobit literární odmlčení. Někteří spisovatelé se ztrátou domácího kulturního zázemí přestávali tvořit.⁹⁴ Další zásadní rozdíl byl ve vlivu odchodu z domova na jednotlivé literární osobnosti. Podobně jako doma přechod do „zakázané“ literatury, i odchod do exilu pociťovali jedni jako ulehčení a přínos či dokonce jako nové tvůrčí obrození. Zde bych chtěl jmenovat Škvoreckého, Filipa a Kunderu. Jiní jej prožívali jako trauma. To byl bez pochyb případ Jaroslava Vejvody. Věra Linhartová rozčlenila exil na dva typy. Prvním byl Vejvodův exil „strpěný“, kdy se po odchodu do ciziny zastavil čas a vše se upíná k minulosti. Druhým je exil „proměněný“, kdy se nečeká na návrat a emigrace znamená naplnění toho, co bylo nejrůznější přání: žít jinde. S tímto náhledem na exil se setkáme u Milana Kundery.⁹⁵

Nemalé byly i rozdíly mezi dvěma emigračními vlnami: poúnorovou a posrpnovou. Ta druhá byla početnější a průběžně doplňována těmi, kdo zůstávali v Československu ještě během sedmdesátých a osmdesátých let. Vztahy obou skupin s odlišnými životními zkušenostmi nebyly idylické. Když například mladý prozaik Jan Novák vydal v roce 1983 povídky *Striptease Chicago*, jejichž vypravěči užívali obecné češtiny i českoamerického slangu, vyvolalo to rozhořčené reakce starousedlíků.⁹⁶

Většina autorů, pokud i nadále psali a publikovali česky, pokračovali v poetice, jak si ji vytvořili doma, byť s menšími či většími změnami. To platí třeba v próze Josefa Škvoreckého. Ve stěžejním exilovém románu *Příběh inženýra lidských duší* navazuje na

⁹³ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004, s. 646.

⁹⁴ Tamtéž s. 885.

⁹⁵ Tamtéž s. 886.

⁹⁶ Tamtéž s. 886.

předchozí díla o Danny Smiřickém. Mezi autory, kteří se v exilu tzv. literárně „probudili“, patří právě Jaroslav Vejvoda a Jan Novák. Oba líčí osudy emigrantů, jejich iluze a deziluze v novém prostředí i konflikty s ním. Vejvoda ve Švýcarsku a Novák ve Spojených státech.⁹⁷

Nyní bych se rád vrátil ke Škvoreckého *Příběhu inženýra lidských duší*. Skrz tento román bych chtěl aplikovat komparaci s literaturou Jaroslava Vejvody. Titul naráží na Stalinův výrok o spisovatelích, kteří mají být „inženýry lidských duší“.⁹⁸ Román se odehrává v několika časových pásmech. Škvorecký volně přeskakuje z období světové války do let budování socialismu a následně do exilového prostředí. Postavy, včetně samotného Dannyho, nejsou vykresleny černobíle. Mají, stejně jako u Vejvody, své kladné i záporné vlastnosti. Škvorecký volí realizaci pásmové kompozice pouze v rámci svého alter ega. Názvy jednotlivých kapitol volí podle příjmení slavných, většinou amerických, spisovatelů. Jejich díla interpretuje Danny, vysokoškolský profesor, svým studentům na torontské univerzitě. Shodně jako Vejvoda zařazuje do textu všelijaké citáty známých osobností. Má tedy také snahu probouzet ve čtenáři jistou asociaci. V *Příběhu inženýra lidských duší* se častěji setkáme s prolínáním cizích slov s češtinou. Autor požívá anglické fráze, ruské básně, německé věty v dopisech i latinské citáty. Dalším, kdo tento styl bohatě rozvíjel, byl již zmíněný Jan Novák. Jak Vejvoda, tak Škvorecký využívají v textech zvýraznění verzálkami taková slova a věty, které mají pro celkový smysl textu nějaký vnitřní význam.

„Maminka sis úlevou povzdychla a učinila pohyb směrem ke krabici s tvarohovými koláči. (TVAROHOVÉ KOLÁČE BYLY ASPIRINEM TÉTO RODINY!)“⁹⁹

„- Teda ted' už chápu, pročs musela za manželem až za velkou louží! Takovémhle originál bys dnes už v Praze nenašla. VON TO MYSLÍ DOVOPRAVDY!“¹⁰⁰

V dílech obou spisovatelů jsou přítomné postmoderní prvky. Například nespoutaný proud myšlenek a volná asociace.

Tuto Škvoreckého knihu a Vejvodovy exilové tituly spojuje otevřený pohled na život emigrantů. Ona otevřenost je především u Vejvody základní snahou při sestavení textu. Čtenáři jsou svědkem výpovědi, ve které prostředí exilu není žádnou procházkou

⁹⁷ Tamtéž s. 886.

⁹⁸ Tamtéž s. 889.

⁹⁹ VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990, s. 23.

¹⁰⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběh inženýra lidských duší*. 4. vyd. Praha: Ivo Železný, 2000, s. 166.

růžovou zahradou. Emigranti naráží na tvrdou realitu prostředí a hledají místo ve společnosti.

Česká kritika hodnotí Vejvodu jako exilového autora, Hostovského třetí generaci, cizince, který se vrací a podobně.¹⁰¹ To ale může být nebezpečím pro určité falešné generalizace. Sám autor tuto skutečnost komentuje tak, že u něj není ústředním problémem cizinec hledající byt. Kloní se spíše k drobnokresbě příběhů ,které se udávají v průběhu velkých událostí. Svě hlavní téma vidí v člověku v cizím prostředí, v němž jsou základní životní konflikty vyhraněnější, ať už jsou to konflikty generační, setkání s vlastní i cizí povrchností, hledání odpovědi na otázku, co je v životě podstatné a co ne. Cesta jeho hrdinů do neznáma je provázána neustálou konfrontací s lidskou hloubkou a morálkou každého člověka.¹⁰²

¹⁰¹ KOSKOVÁ, Helena: 1992. „Jaroslav Vejvoda: Provdaná nevěsta.“ *Tvar* č. 14, s. 11.

¹⁰² Tamtéž s. 11.

ZÁVĚR

Na předcházejících stranách jsem se snažil co nejpodrobněji věnovat literárnímu dílu spisovatele Jaroslava Vejvody. Rozsah sekundární literatury na toto téma není nijak široký. Proto jsem byl donucen pracovat zejména se svým vlastním vnímáním na autorovu tvorbu.

Nejprve jsem obecně nahlédl na Vejvodův život, který jsem rozdělil na dvě části. Pomyslným mezníkem zde byla emigrace do zahraničí v roce 1968. Stěžejní částí bakalářské práce byla analýza pěti titulů, které byly v exilu vydány. Základem mého zkoumání byla především samotná četba těchto knih. Vycházel jsem ale i z několika odborných publikací, které se literaturou vydanou v cizině zabývají. Jako další zdroj posloužily také novinové články, které byly otisknuty převážně při příležitosti vydání Vejvodových knih v České republice.

Důraz byl při pozorování kladen především na postavy emigrantů. Ty jsou přítomné ve všech pěti titulech. Přiblížil jsem skrz tyto hrdiny Vejvodův názorový vývoj. Pohled na společnost a zhodnocení osobních zkušeností znamenaly v jeho tvorbě jisté tématické posuny. Ideály mladého spisovatele nejprve prudce narážely na poněkud odlišnou švýcarskou realitu. Následovaly potíže s asimilací do nové společnosti a problémy hrdinů se vzájemným soužitím. Nakonec přichází na řadu složitý návrat domů a vyrovnávání se s předsudky a falešnými představami. Vlastní hypotézy a názory jsem podepřel pečlivě vybranými ukázkami z textů, které měly určitou vypovídající hodnotu o autorově spisovatelské činnosti. Text se také snaží neomezovat se pouze na oblast literární, ale zhodnotit kritická témata také s ohledem na politický a sociologický kontext.

V další části jsem se zaměřil na prvky, které určitým způsobem vystihovaly autorův styl. Tyto oblasti jsem pak porovnal s jinými tituly z české, ale i světové literatury.

Poslední část se zabývala nejprve obecněji pojmem exilová literatura a jejími proměnami v dějinách české literatury. Následně zařadila Vejvodovu osobnost do jejího kontextu.

Vejvoda je z dnešního pohledu jedním z mála autorů, kteří se ve svých knihách soustavně věnovali problematice emigrace. Není autorem nikterak rozšířeným mezi čtenářskou a vědeckou obcí. Odmyslíme-li si však období, do kterého jsou jeho knihy

zasazený, a naopak vyzdvihneme kritická témata, jakými jsou např. boj proti lidské hlouposti a předsudkům, konzumní styl života nebo třeba zachování si vlastních ideálů, je spisovatelem, který má co říct i dnešní společnosti.

Bibliografie

Primární literatura

DOUSKOVÁ, Irena. *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Petrov, 2002. ISBN 80-7227-132-6

HRABAL, Bohumil. *Pábitelé: povídky*. 3. vyd. Praha: Mladá fronta, 1969. Bez ISBN.

NERUDA, Jan. *Balady a romance*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. Bez ISBN.

NOVÁK, Jan. *Striptease Chicago*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0131-8.

PELC, Jan. *...a bude hůř*. 5. vyd. Praha: Maťa, 1996. ISBN 80-86013-07-3.

SALINGER, J.D. *Kdo chytá v žitě*. 7. vyd. Praha: Knižní klub, 2006. ISBN 80-242-1577-2.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběhy inženýra lidských duší 1*. 4. vyd. Praha: Ivo Železný, 2000. ISBN 80-237-3546-2.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběhy inženýra lidských duší 2*. 4. vyd. Praha: Ivo Železný, 2000. ISBN 80-237-3547-0.

VEJVODA, Jaroslav. *Plující andělé, letící ryby*. 2. vyd. Praha: Art-Servis, 1990. ISBN 80-7116-008-3.

VEJVODA, Jaroslav. *Osel aneb splynutí*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0269-2.

VEJVODA, Jaroslav. *Ptáci*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-206-0242-X.

VEJVODA, Jaroslav. *Zelené víno*. 2. vyd. Praha: Art-servis, 1991. ISBN 80-7116-0121.

VEJVODA, Jaroslav. *Provdaná nevěsta*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0341-8

Sekundární literatura, internetové zdroje

ČULÍK, Jan. *Knihy za ohradou*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-8-0.

FORMANOVÁ, Lucie et al. *Exilová periodika*. 1. vyd. Praha: Ježek, 1999. ISBN 80-85996-24-3.

HVÍŽĎALA, Karel. *České rozhovory ve světě*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0336-2.

JANOUSEK, Pavel et al. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. 1. vyd. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-7243-014-9.

KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. 1. vyd. Praha: H&H, 1996. ISBN 80-85787-93-8.

KOSKOVÁ, Helena: 1992. „Jaroslav Vejvoda: Provdaná nevěsta.“ *Tvar* č. 14. s. 11.

KRIŠTOF, Václav. *Katalog Sixty-Eight Publishers*. 1. vyd. b. m.: Společnost Josefa Škvoreckého, 1991. ISBN 80-85274-05.

LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8.

MACHALA, Lubomír. *Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu*. 1. vyd. Olomouc: FF UP, 1990. ISBN 80-7067-180-J.

NOVOTNÝ, Vladimír: 1994. „Češi nekrásní, Češi nesví.“ *Tvar* č. 21. s. 13.

- PECHAR, Jiří: 1991. „Čech v cizině.“ *Literární noviny* č. 51. s. 4.
- PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X.
- PETRÍČEK, Miroslav. 1992. „Ptáci v kleci aneb splynutí.“ *Literární noviny* č. 12. s. 4.
- PISTORIUS, Vladimír. *Stárnoucí literatura*. 1. vyd. Praha: SPN, 1991. ISBN 80-04-25549-3.
- PÍŠA, Vladimír: 1991. „Plující víno.“ *Tvar* č. 48. s. 14.
- PÍŠA, Vladimír: 1992. „Přistřižená křídla“ *Tvar* č. 15. s. 10.
- PŘIBÁŇ, Michal. *Prvních dvacet let – Kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. 1. vyd. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-282-4.
- ŠKVORECKÝ, Josef. *Ožehavé téma*. 1. vyd. b. m.: Společnost Josefa Škvoreckého, 1991. ISBN 80-85274-04-3.
- VEJVODA, Jaroslav. 2001. *Utopíme ho v klozetu*. Časopis Reflex 2000 č. 21. [cit. 2010-03-01]. URL: <<http://www.reflex.cz/Clanek5933.html>>.
- VORÁČ, Jiří. *Český film v exilu – kapitoly z dějin po roce 1968*. 1. vyd. Brno: Host, 2004. ISBN 80-7294-139-9.
- ZACH, Aleš. *Kniha a český exil 1949-1990*. 1. vyd. Praha: Torst, 1995. ISBN 80-85639-62-9.
- Das Hermann Hesse-Portal. <<http://www.hermann-hesse.de/eng/>>.
- Slovník české literatury po roce 1945. <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>>.

Resumé

The objective of my bachelor degree was to introduce Jaroslav Vejvoda, the representative literature in exile. He published five books abroad after the emigration in 1968. The core of the whole work creates the detailed analysis of three story collections and two novels. The work particularly follows the development of the emigrant characters. The author wrote about the problems of exile and sorrow of his characters. They faced with difficulties to integrate into society and with the danger of losing their ideals.

My principal aim was to draw attention to overlooked Vejvoda's creation and include his artwork to context of czech literature.